

**19. VE 20. YÜZYIL KAZAK AKIN VE JİRAVLARINDA
DİL VE MUHTEVA**

Parassat RAKYMBERLI

**2020
YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI**

Doç. Dr. Enver KAPAĞAN

**19 VE 20 YÜZYIL KAZAK AKIN VE JİRAVLARINDA
DİL VE MUHTEVA**

Parassat RAKYMBERLI

**T.C.
Karabük Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında
Yüksek Lisans Tezi
Olarak Hazırlanmıştır**

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Enver KAPAĞAN**

**KARABÜK
2020**

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	4
DOĞRULUK BEYANI	5
ÖNSÖZ	6
ÖZ.....	7
ABSTRACT.....	9
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	11
ARCHIVE REGISTRATION INFORMATION.....	12
KISALTMALAR	13
ARAŞTIRMANIN KONUSU	14
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	14
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	14
ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM	15
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	16
BİRİNCİ BÖLÜM	17
KAZAK TÜRKLERİ VE KAZAK TÜRKLERİ EDEBİYATI	17
1.1. Kazak Türkleri.....	17
1.2. Kazak Türkleri Edebiyatı	18
İKİNCİ BÖLÜM.....	21
Kazaklarda Jırav ve Akın Geleneği	21
2.1. Kazaklarda Jırav.....	21
2.2. Kazaklarda Akın	25
üçüncü bölüm	28
19. ve 20. Yüzyıl Kazak Akın ve Jıravların Önemli Temsilcileri	28
3.1. Köteş Rayimbekulı.....	28
3.2. Abıl Akın	29
3.3. Duvlat Babatayulı	29
3.4. Mahambet Ötemisulı	30
3.5. Şerniyaz Jarılğasulı.....	31
3.6. Söje Karjavbayulı	31
3.7. Sara Tastanbekkızı	32

dördüncü bölüm.....	33
19. ve 20. Yüzyıl Kazak Akın ve Jıravlarında Dil, Üslup ve Sanatlı Söyleyiş	33
4.1. 19. ve 20. Yüzyıl Kazak Akın ve Jıravlarında Dil	34
4.1.1. Jır	34
4.1.2. Ölen.....	35
4.2. 19. ve 20. Yüzyıl Kazak Akın ve Jıravlarında Üslup	35
4.2.1. Kara Ölen Uykası	38
4.2.2. Şubırtpalı Uykası.....	39
4.2.3. Egiz Uykası.....	39
4.2.4. Kezekti Uykas	40
4.2.5. Kavsırma Uykas	40
4.2.6. Erikti Uykas	41
4.2.7. Adipteme Uykası.....	41
4.3. Sanatlı Söyleyiş	48
4.3.1. İstifham.....	48
4.3.2. Teşbih	49
4.3.3. Tezad.....	50
4.3.4. Tecâhül-i Arif.....	51
4.3.5. Tenasüb	51
4.3.6. Teşhis	52
beşinci bölüm.....	54
19. ve 20. Yüzyıl Kazak Akın ve Jıravların Şiirlerinde Muhteva.....	54
5.1. Adalet	54
5.2. İşgal	55
5.3. Din	56
5.4. Fakirlik.....	57
5.5. Dostluk	58
5.6. Ölüm.....	58
5.7. İhtiyarlık	60
5.8. Kahramanlık.....	61
5.9. Dürüstlük	62
5.10. Halk ve Memleket	62
5.11. Rus Baskısı.....	66

5.12. Savaş	67
5.13. Şairin Kendi Ruh Halini Yansıması.....	68
5.14. Sosyal Eleştiri	70
5.15. İroni	71
5.16. Kazak ve Kırgız Türkleri Arasındaki Etkileşimler	72
5.17. Kader	73
5.18. Cimrilik	74
5.19. Sosyal Adaletsizlik.....	75
5.20. Akın Atışmaları	76
SONUÇ	77
KAYNAKÇA	78
ÖZGEÇMİŞ	81

TEZ ONAY SAYFASI

Parassat RAKYMBERLI tarafından hazırlanan "19. ve 20. yüzyıl Kazak Akın ve Jiravlarında Dil ve Muhteva" başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Doç. Dr. Enver KAPAĞAN

Tez Danışmanı, Türk Dili ve Edebiyatı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile Türk Dili ve Edebiyatı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan: Doç. Dr. Enver KAPAĞAN (KBÜ)

.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KUNDAKCI (KBÜ)

.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Kerim TUZCU (SÜ)

.....

KBÜ Lisans Eğitim Enstitüsü Yonetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans Tezi derecesini onaylamıştır.

Prof. Dr. Hasan SOLMAZ

Lisans üstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

.....

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans/Doktora tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölümde araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezime ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Parassat RAKYMBERLI

İmza :

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, XIX. ve XX. Yüzyılda Kazak şiirinin gelişiminin ana yönleri, şiir araştırması, bozkır ve kentin uyumu, şiirin sanatsal ve estetik seviyesi, Kazak jıraularının Kazak şiirinde şairlerimizin yetiştirdiği dağ, vatan, şiirler, düşünceler, şiirler ana materyal olarak kullanılmıştır.

Bu araştırmanın sonuçları, yükseköğretimde Kazak edebiyatı ve edebiyat teorisi tarihinin araştırılmasında yardımcı bir ders kitabı olarak ve edebiyat eleştirisinin uzmanlıkları için bir ders kitabı olarak kullanılabilceği umulmaktadır. Ayrıca araştırma çalışmalarına destek olmak ve özel bir bilimsel monograf yayınlamak da amaçlanmaktadır. Bilimsel projelerde ve şiirle ilgili diğer araştırma çalışmalarında kullanılması mümkün birçok bilgi içermektedir.

Daha sonra, tarihsel olarak, halkımızın etno-kültürel dünyası; göçebe uygarlık, Avrasya mekanı, Türkçe konuşan halkların geleneksel manevi zenginliği ile birleştirilmiştir. Bu bizim geçişimizin gerçekliğidir. Bu nedenle, akın-Jirav geleneğinin dalı izole edilmemiştir, ancak bu üç sosyo-etnik ilişkilere bağlıdır.

Bu çalışma ile beraber bugüne kadar Türkiye’de iyi tanınmayan Kazakistan’ın büyük Jıravları ve akınları tanınması, bazı şiirlerinin Türkiye Türkçesi’ne aktararak Türk halkının beğenisine sunulması amaçlanmıştır.

Konunun tespiti ve Hanğali Süyınşaliev’in şiir kitaplarının temininde yardımlarını gördüğüm Avrasya Milli Üniversitesi’nin Prof. Karlığaş MEDETKIZI hocama, çalışma sırasında kendisine her an bilmediğim konularda danıştığım hocam Doç. Dr. Enver KAPAĞAN’a teşekkür ederim.

Bu çalışmada şiirler incelenirken, ekseriyetle Dr. Metin Arıkan’ın “Başlangıçtan 20. Yüzyıla Kazak Jırav ve Akınları” ile Metin Ergun’un “Kopuz Sarını, Kazak Âşık Tarzı Şiir Geleneği Akın ve Cıravlar” adlı kitaplarından faydalanılmıştır.

ÖZ

Kazakistan sahası Türk edebiyatı geleneği, özellikle sözlü ürünleri bakımından zenginliği itibariyle Türk dünyasında dikkat çeken bir alandır. XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar sözlü kültür ortamını yaşayan Kazak Türkleri'nin edebî verimleri, çeşitli araştırmacılar tarafından yazıya aktarılmış ve bu verimler, XX. yüzyılın başından itibaren Kazak sahası yazılı edebiyat geleneğinin temellerini oluşturmuştur. Sovyet Sömürgesi döneminde millî bir edebiyat yaratma amacıyla gösterilen çabalar, sözlü kültürde yaşayan ve sömürgeye bir tepki olarak toplumda korunan edebî ürünlerden , bu ürünleri yaşatan gelenekten - tekamülün dışında- fazla bir şey koparamamıştır. Dolayısıyla Kazakistan bağımsızlığına kavuştuktan sonra bu müesseseler ve temsilcileri yeniden, kaldıkları yerden geleneğin devamına, canlanmasına çalışmışlardır. Bunlardan birisi, Kazakistan'ın Akmesid (Kızılorda) vilayetinde tanıdığımız ve bu yazıda örnek olarak verdiğimiz Ruslan Ahmedov'dur.

Jırav kelimesi, ır/yır, yır/cır, yırla-cırla- kökünden türeyip joktav, öleñ, tolgav gibi sözlü edebiyat ürünlerini yaratan ve söyleyen; hikâye ve destan tasnif eden ve anlatan sanatkâr anlamlarında kullanılmaktadır. Türkiye sahasında âşık tipinin muadili olarak ifade edebileceğimiz jıravlar, Türkistan sahasında, destan ve hikâye anlatıcısı olarak bilinmektedirler. Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan, sahasında jırav/cırav, Kazan sahasında cıruçı olarak adlandırılmaktadır. Jıravlar, kopuz/ komız/kobız veya dombra ile destan ve hikâye anlatan şâir anlamındadır. Jırav, edebiyat terimi anlamıyla, sözlü edebiyatın eski temsilcilerinden biridir. Şâir tipi olan jıravlar, büyük sosyal konuları ele alan tolgav-jırlarının müellifleri ve icracısıdır. Jırjı olmanın yanında bilge ve kâhindirler. Kaynaklarda XI. yüzyıldan itibaren geçen jırav terimi, XV.-XVIII. yüzyıllarda büyük sanatkâr ve danışman olarak tanınmaya başlamıştır. Jıravın bu özellikleri yanında, siyasî, askerî ve diplomatik işlerde danışmanlık görevi üstlendiği de bilinmektedir. Ancak jırav, son dönemde bütün bu fonksiyonlarını kaybedip, akın-jırşı ve kahramanlık şiirlerini icra eden sanatkârlar için kullanılmaya başlamıştır. Jıravlar, özellikle XV.-XVIII. yüzyıllar arasında Kazakistan sahasında büyük şöhrete ulaşmışlardır. Gerek dışa karşı, gerek kendi iç mücadelelerinde savaşa katılan jıravlar

“bata” vermeleri ile ünlenmişlerdir. Siyasî, askerî diplomatik işlerde ülke/cüz/uruğ/ru liderinin yardımcısı, onun danışmanlığı yapan şahıslar olarak bilinmektedir. Jıravların, ilk zamanlarda ağıt, şildehane (yeni doğan çocuğun beşiğe konma töreni), kelin tüsüru (gelin alma töreni), kız uzatu (kız evlendirme töreni), sırasında söylenen geleneksel pratiklerle ilgili kısa şiirler ile jar jarları söyleyen akınlar olduğunu ve daha geç dönemlerde destan anlatıcısı olarak gelenekte yer aldıkları ifade edilmektedir. “Vak’aya dayalı jırlar önceleri avız edebiyatında küçük jırlar-salt jırları ile çıkmış. Kapsamlı büyük destân hemen oluşmamıştır. Kazakların salt jırları şildehane (yeni doğan çocuğun beşiğe konma merasimi), kız uzatu (kızı evlendirme), kelin tüsüru (gelin almak) gibi geleneğine bağlı ortaya çıkan kısa salt jırlar zamanla genişlemiş ve vak’alı bir epos şekline dönüşmüştür. Joktav (ağıt) jırlarının çoğunluğunda ölen insanın başından geçenler anlatılmıştır. Fakat eposu jırşı veya jarşı söylemiştir. Jarşı, jokşı, jar-jarlardan sonra epos derecesine yükselterek anlatan jıravlar olmalıdır. Çünkü önceki batırlar jırında çoğunlukla jıravların adı geçer. İşte o jıravların söylediklerini değiştirilmeden halka yayanlar da jırşılardır.

Anahtar Kelimeler: Kazak Edebiyatı, Jırav, Şiir, Şair.

ABSTRACT

The Turkish literature tradition that exists in Kazakhstan is an area that draws attention in the Turkish world, especially in terms of its richness in oral products. The literary works of Kazakh Turks, who lived in the verbal culture environment until the second half of the XIX century, have been written by various researchers and these works have formed the basis of the Kazakh world written literary tradition since the beginning of the XX century. Efforts to create a national literature in the period of Soviet Colony could not make much of "apart from evolution" from the literary products and traditions that survived in the oral culture and protected in society as a reaction to colonialism. Therefore, after Kazakhstan gained independence, these institutions and their representatives tried to revive the tradition from where they left off. One of them is Ruslan Ahmedov, whom we know in the Akmesoid (Kizilorda) province of Kazakhstan and which we give as an example in this article.

The word Jirav is used in the meaning of artist, who derives from the root of the word "ır/yır, yır/cır, `` yırla-cırla ", which creates and tells oral literature products such as juktav, öleñ, tolgav. It is used in the sense of artist who classifies and tells stories and epics. Turkey in the field of love that we can define as the equivalent type of jirav in Turkistan and the epic stories known as a teller. In Uzbekistan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, it is called jirav / cırav, and in the Kazan area, it is called cıruçcı. Jirav means a poem that tells stories and epics with kopuz / komız / kobız or dombra. The term Jirav literary is literally one of the oldest representatives of oral literature. The poetry type jiravs are the authors and performers of the tolgav-jr who deal with major social issues. In addition to being a jury, they are wise and prophetic. Sources in XI. The term jirav, which has passed since the 19th century, has been recognized as a great artist and consultant in the XV-XVIII centuries. In addition to these features, Jirav is known to serve as a consultant in political, military and diplomatic affairs. However, Jirav has recently lost all these functions and started to be used for the artists who performed the raid-jury and heroism poems. Jirav especially XV.-XVIII. They have achieved great fame in the Kazakhstan field between the centuries. The jiravs who participated in wars both in the external and

in their internal struggles were famous for giving “bata”. He is known as the deputy of the country / juz / urgu / ru leader in political, military diplomatic affairs, as his advisor. The jiravs were the first laments, the shildehane (the cradle ceremony of the newborn child), the bald type (the bride-taking ceremony), the girl lengthening (the girl marriage ceremony), the short poems about the traditional practices that were sung during the course, and later the epic narrator. It is stated that they are included in the tradition. “Case-based jirs have come out with small jirs-only jirs in the literature of the chase. The extensive big support is not immediately formed. The short juries of the Kazakh mere swarms, which are related to the tradition such as Şildehane (cradle ceremony of the newborn child), girl stretch (to marry the girl), bald tunic (buy the bride), have expanded in time and turned into a "epos" shape. What happened in the majority of the Joktav (lament) jir has been described. But the e-mail said jury or jar. There should be jiravs describing jars, jokes by raising them to epos degrees after jar-jars. Because the jirav is often mentioned in the previous jerr. Here are those who spread what the jirav said without changing the public.

Keywords: Kazakh Literature, Jirav, Poetry, Poet

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	19 ve 20 yüzyıl Kazak Akın ve Jıravlarında Dil ve Muhteva
Tezin Yazarı	Parassat RAKYMBERLI
Tezin Danışmanı	Doç. Dr. Enver KAPAĞAN
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	07.08.2020
Tezin Alanı	Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Tezin Yeri	KBÜ / LEE
Tezin Sayfa Sayısı	81
Anahtar Kelimeler	Kazak Edebiyatı, Jırav, Şiir, Şair

ARCHIVE REGISTRATION INFORMATION

Title of the Thesis	Language and Content in 19th and 20th century Kazakh Akın and Jırav
Author of the Thesis	Parassat RAKYMBERLI
Supervisor of the Thesis	Doç. Dr. Enver KAPAGAN
Degree of Thesis	Master
Date of the Thesis	07.07.2020
Field of the Thesis	Department of Turkish Language and Literature
Place of the Thesis	KBÜ / LEE
Pages of the Thesis	81
Keywords	Kazakh Literature, Jırav, Poetry, Poet

KISALTMALAR

- Akt.** : aktaran
C. : cilt
Çev. : çeviren
S. : sayı
s. : sayfa
vd. : ve diğeri

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Şiir, bir ifade sanatıdır, eşsiz bir üstatlık örneğidir. Aynı zamanda, şiirin en önemli sosyal olguları tanımlamak için büyük bir fırsatı vardır. Çevremizdeki dünyayı, tabiatı, bu hayatı, sosyal bilincimizin üretken ve verimli bir alanını, sanatsal ve estetik anlamda öğrenmek için harika bir araçtır. Bundan dolayı şiirin imgeleri, düşüncenin imgeleri, yaşamın gerçekliğine dayanır ve doğrudan devam eder. Tez, aynı zamanda genel olarak şiirin doğuşu, oluşumu, şarkı söylemesi, dağılımını; şairlerin eserlerindeki yerini ve varyasyon özelliklerini ve sanatsal sistemi analiz etmektedir.

Daha çok şiirin sanatsal ve görsel araçları, ulusal kaynakları ve yenilenen biçimleriyle ilgilidir. Tez, Kazak şiirinin gelişimi bağlamının karşılaştırmalı bir çalışması, genel olarak sanatsal şema, ulusal, tarihsel, eğitimsel özellikleri ve özünün kapsamlı bir çalışmasıdır. Bu nedenle, tezin bilimsel yeniliği konunun alaka düzeyi ile belirlenir.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Tezin temel amacı Kazak şiiri, üstatlığı, güzel sözleri, örneğin okulun yönleri, bozkır ve kentin uyumu; Jirav şiirinin Kazak şairlerinin çalışmaları üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Genel olarak Kazak şiirinin kökeni, doğuşu ve oluşumunu, genel sanatsal gelişimin özelliklerini, bireysel anlatıcı ve şairlerin çalışmalarındaki yerini göstermek hedeflenmektedir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışmamızın düzeni: Vatan, Vatan kavramı ve Kazak şiirinde kent imajıdır. Kazak şiirinde ilk kez, vatan kavramının oluşumu, şairlerin şiirinde bir bütün olarak kent imajı fikri, literatürdeki yerini ve yönünü belirlemek için ayrıntılı olarak ele alınmaktadır. Retorik sanatının gücü, lisansüstü araştırmanın temelidir ve daha önce bilimsel dolaşımında olmadığı için, genel yaratıcı bütünlük durumunda özel bir kelimeye sahip olmak; o dönemin tarihsel ve kültürel gelişiminde farklılaştırmak gerekir. Her ulusun ve insanların dünyanın medeni ülkeleri topluluğundaki yeri, manevi değerlerine yansır. şiir, Kazaklar için bir yaşamın vazgeçilmez bir unsurdur; insanın ve toplumun, doğanın uyumu sağlayan önemli bir araçtır. Birinin şair, diğerrinin de sanatçı olması,

yüzyılların derinliklerine kadar uzanmaktadır. Uzun bir yaşam tarzının, köklü becerilerin, yüksek zekanın, yüksek medeniyetin bir işareti; sanatın oluşması için önkoşullardır. Saka ve Hun dönemlerinin eşsiz şiiri, Altın Orda dönemi şiirinin şaheserleri, hanlık çağının ebedi düşünceleri, Buhar, Dulat, Murat, Abay, Makhambet vb. şiirleri, 19 ve 20. yüzyılda Alaş aslanlarının çalışması için Sovyet dönemindeki Kazak şairlerinin yazdıkları şiirinin gelişimi için elverişli koşullar yaratmıştır.

Kazak şiirinde, er ya da geç, anavatan, anavatan kavramı ve şehrin imajı hakkında büyük ve küçük birçok şey vardır. Ancak, bir soru açıktır ki, o da Kazak şiirinde bu kavram ve imgelerin ne ölçüde çalışıldığı, vatan, vatan ve kent imajı, genel bozkır ve kent hikayesi karşılaştırması ile ilgilidir. Bu da, çalışmamızın konusu ile bağlantılıdır.

Kazak şiirinde kutsal “vatan” kavramının oluşumunu derinlemesine incelemek, temel özelliklerini, özellikle şiirin gelişiminde liderliğin rolünü ve şiirsel şiirdeki çalışmalarının önemini derinlemesine incelemek gerekir. Yukarıdaki konulara dayanarak, Kazak edebiyatı tarihinde özel bilimsel araştırmalara yönelik olmayan bu konuda bir çalışma yapılması, seçilen konunun uygunluğunu doğrulamaktadır.

Araştırmada, modern Kazak şiirlerinin ve Jirav şiiri ele alınırken; karşılaştırma, analiz, sistematik tanımlayıcı, tarihsel-karşılaştırmalı ve genelleme yöntemleri kullanılmıştır. Ülkenin önde gelen edebi bilim adamlarının bilimsel çalışmaları ile birlikte Rusça yayınlanan şiir sanatı kaynakları, şiirleri ve süreli yayınlarda yayınlanan ülkenin farklı seviyelerinden şairlerin şiir koleksiyonları bilimsel çalışmamızın kaynağıdır. Araştırmada, modern Kazak şiirlerinin ve Jirav şiirinin karşılaştırma, analiz, sistematik tanımlayıcı, tarihsel-karşılaştırmalı ve genelleme yöntemleri kullanılmıştır. Ek olarak, Z. Kabdolov, M. Bazarbayev, A. Tazhibayev, K. Zhumaliev, B. Kenzhebayev, A. Margulan, A. Konyratbayev, R. Berdibay, S. Kaskabasov, Ş. Ibrayevlerin eserleri gibi güvenilir kaynaklardan yararlanılmıştır.

ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM

Ülkenin önde gelen edebi bilim adamlarının bilimsel çalışmaları ile birlikte, Rusça yayınlanmış şiir sanatı kaynakları, şiirler ve süreli yayınlarda yayınlanan ülkenin farklı düzeylerindeki şairlerin şiir koleksiyonları bu bilimsel çalışmanın kaynağıdır.

Kısacası, araştırmamızda, çalışma temasına uygun olarak, edebiyat teorisi ve edebi bilimin mevcut başarılarına dayanarak, Kazak şiirinin birleşik sanatsal sistemini ortaya çıkarmak için net bir sonuca ulaşmak amaçlanmıştır.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Bu çalışmada, eserlerin tercüme edilmesi açısından birtakım zorluklarla karőılařıldı.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAZAK TÜRKLERİ VE KAZAK TÜRKLERİ EDEBİYATI

1.1. Kazak Türkleri

Kazakistan; Saka, Hun, Göktürk, Türk Kağan, Kıpçak, Karahanlı, Altınordu gibi devletlerin merkezi konumundadır. Günümüzdeki Kazakistan topraklarında, Antik dönemlerden beri süregelen insanların var olduğu bilinir. “Bozkır Atlısı” deyişi, “Kazak” ifadesinin halk dilindeki adlandırılmasıdır. “Kazak” ismi, “hür, müstakil, yiğit, cesur, mert” gibi anlamlara gelir. Kazaklar, kaynaklarda göçebe bir halk olarak yer alır. Şahname’de, “Kazak Hanı”ndan bahsedilir. Günümüz bilim camiasında genel olarak kabul edilen görüşe göre, Kazak Türkleri’nin Altınordu Devleti’nin egemenliği altında yaşayan Kıpçak Oymakları’ndan geldiği söylenir. 1206 yılında Kazakistan ve çevresinde Cengiz Han tarafından Cengiz Han İmparatorluğu kurulur. Bu imparatorluk, 1206 ile 1294 yılları arasında Cengiz Han İdaresi’ne boyun eğen Moğol ve Türk boylarının birleşmesinden oluşur. Kısa zamanda dünyanın %22’sine yayılmıştır. Cengiz Han’ın ölümünden sonra bu topraklar küçülmeye yüz tutmuştur. 15. Asır, Kazakistan’ın tarih sahnesinde var olduğu dönemdir. (Adilhankızı, 2015: s.24-25)

Alaş adlı bir atanın soyunun akabinde tezahür eden üç büyük boydan geldikleri fikrinde mutabık olunan Kazak Türkleri, Orta Asya’da Sakalar’dan beri süre gelen Türk boylarından birisidir. Kazak Türklerinin siyasi açıdan tarih sahnesine çıkışları, Cengiz Han’ın son dönemlerine ve Altın Orda dönemine denk düşer (Özdemir, 2018, s.1124).

Kazak Hanlığı ilk önce Batı Yedisu bölgesinde konumlanır. 15. Yüzyılın ortalarında Ebulhayır Han öldükten sonra kabilelerin birliği bozulur ve “Kazak-Özbek Hanlığı” olmak üzere ikiye ayrılır. Kazak Hanlığı’nın, Ak Orda’yı merkez yapıp Yayık, Ertiş, Tümen ve Sırderya boylarına konmasının ardından artık Kazak halkının belirli bir yurdu olmuş olur. Aynı dil konuşulur ve gelenek-görenekler pekiştirilir. 15. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kazak Hanlığı’nın bünyesine Kıpçaklar, Naymanlar, Kereyitler gibi etnik toplulukların katılması, hanlığının oluşmasında etken rol oynar (Hizmetli, 2011, s.31-35).

17. yüzyılda Kazak Türkleri, Kasım Han’ın döneminde Ulu Cüz, Orta Cüz ve Küçük Cüz olmak üzere kendi içinde cüzlere bölünür. Bu bölünme, Kazaklara büyük

zarar getirir. Kendi içinde ayrılığa düşen her millet, büyük zararlarla karşı karşıya gelir. Kendi içindeki bölünme, düşmanlar için de bir fırsat anlamına gelir. Nitekim, Kalmuklar ve 18. Yüzyılda Ruslarla büyük bir mücadele içine giren Kazak Devleti, çok yıpranır. Kazak milletinin egemenlik açısından zayıflaması, Rusların Kazakları işgalini kolaylaştırır. 1850 senesinde İl Havzası etrafını kontrolleri altına alan Ruslar, bu vakitten sonra Kazakistan'ı işgal etme hırslarını hızlandırırlar. Kazak halkı, 1882 senesinde tamamen Rusların egemenliği altına girer (Özdemir, 2018, s.1127).

19. yüzyıl, tüm Kazak Cüzleri'nin Rus hakimiyetine girmeye başladığı dönemdir. Ruslar, Kazaklara sömürge muamelesi göstermeye başlar. Bazı bölgelerin Kazaklar için yasak hale gelmesi, 1799'da yeni ceza hukukuna göre Kazakları yargılamaları ve 1800'den itibaren Kazak Hanlığına seçilen isimlerin Rus hükümeti tarafından onaylanması, bu sömürge anlayışının örnekleridir (Hizmetli, 2011, s.40).

1917 yılına kadar, Kazaklar Çarlık rejimine karşı pek çok girişim gösterirler ancak başarılı olamazlar. Çarlık rejiminin çökmesinin ardından Kazak halkının ulusal partisi sayılan Alaş Partisi kurulur. İç savaşın olduğu esnada, Alaş Partisi tüm Kazakistan'ın egemenliğini ilan eder ve 1917 senesinin ağustos ayında Bükey Han'ın idaresiyle bağımsız Kazakistan Hükümeti kurulur. Ancak o dönem hükümet, hem beyaz hem de kızıl orduyla savaşmak mecburiyetindedir. Bu savaş neticesinde Kızılordu'nun galibiyetiyle Alaşorda dağılır ve Kazakistan SSCB'ye katılır. SSCB'nin dağılmasının ardından Kazak milleti 16 Aralık 1991'de egemenliğini ilan eder. Nursultan Abişulu Nazarbayev, Kazakistan'ın ilk cumhurbaşkanı olur (Özdemir, 2018, s.1129).

Bağımsızlığın alınmasının ardından Kazak halkı “*İl-Millet*”e dönüşür ve Nazarbayev, Kazakçayı da “*Ülke Dili, Devlet Dili-Resmi Dil*” ilan eder. Bağımsız Kazakistan Cumhuriyeti 20 yıl içinde ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan hızlı gelişmeler kaydeder. Uluslararası alanda tanınır ve birçok kurum ve kuruluşlara üye olur. Ülke gelişir, zenginleşir ve dış dünya ile sürekli irtibat halinde olma konumuna erişir. Kazakistan, Orta Asya'nın kaynak güçlülüğü ve halkın refah seviyesi bakımından önde gelen ülkelerinden biri olur (Hizmetli, 2011, s.41-42).

1.2. KAZAK TÜRKLERİ EDEBİYATI

18. yüzyılın sonu ile 19. yüzyılın başı, Kazakistan'ın büyük bir bölümünün Rusların himayesinde olduğu dönemdir. Kazak idarecilerin göreve atanması, Rusların

tasdikine bağlıdır. Bu şekilde göreve gelen Kazak idareciler, eski sistemin devamı niteliği olan boylar yüzünden anlaşmazlıklar yaşar. O dönemde birçok isyan baş gösterir. Ancak bu isyanlar kan ve halka eziyet ile sonlanır. 19. yüzyıl Kazak Edebiyatı'nda birçok önemli şahsiyet vardır. Bunlardan en önemlisi akın Muhammet Ötemisili'dir. Akın, iyi bir Rusçaya sahip olup İslami eğitimini de iyi alır. Ayrıca akın, halk edebiyatına ve şiirine hakimdir. Saraya yakın bir şair olarak bilinir. Öyle ki Çarlık rejimine karşı isyan eden İsatay'ın yanında yer alır. Şair, isyan sırasında öldürülür. Şiirlerinde kahramanlık, isyan hakimdir. Bu şiirleri halkın dilinden düşmez, kulaktan kulağa yayılır (Akpınar, 2013, s.14-15)

Özellikle, geçmişin mirasının değerlendirilmesi ve incelenmesinin metodolojik temellerinin eksikliklerine, şairlerin ve yazarların dünya görüşündeki çelişkileri ele almanın, tüm bir edebiyat tarihini yazmanın, tüm ihmal edilen yazarları da içermesine dikkat çeker. Bilim adamı şunları söyler: *“İdeal olarak, tarihte yaşamış, kamusal, ilerici ve sosyal, kültürel ve edebi öneme sahip birkaç eser bırakmış olan tüm şair ve yazarların isimleri belirtilmelidir, hizmetleri ve eserleri incelenmelidir; siyasi ve diğer ciddi suçları olmadıkça, isimleri ve eserlerinden bahsedilmeyen isimsiz şairler, yazarlar olmamalıdır”* (Kenjebaev, 1961: 136), tamamen bilimsel ve sivil bir konumdadır. Böylece, yirminci yüzyılın başlarında Kazak edebiyatının kapsamlı bir çalışması konusu gündeme gelir. Araştırmacının görüşünün temelinde, Alash yazarlarının mirasının dikkate alınması gerektiği gerçeği var. Sonuçta, bilim adamı “Ödenmemiş Görev” adlı makalesinde ülkenin sivil konumundan sapmaz. Yazar K. Ergobekov'un belirttiği gibi, *“ideolojinin kurbanı olmak istemedi. Siyaseti siyasetten, bilimi bilimden çıkarmak istemiyordu”* (Ergobek, 2003: 115).

1905'te Rusya'da Meşrutiyet İdaresi'nin kurulması, Kazak sahasında bir tesir meydana getirir. Bu tesir, aydınların daha rahat çalışmasını etkiler. Bazı Kazak şair ve yazarlar, şiir, hikâye, roman, makale ve tiyatro alanındaki eserlerde halkı milli uyanışa davet ederler. Ayrıca 1913-1918 tarihleri arasında bazı aydınların çıkardıkları Kazak Gazetesi, Kazak Türkleri'ni milli uyanışa davet niteliğindedir. Mağjan Cumabayulı ve Muhtar Avezov, bu devrin önemli şair ve yazarlarındandır. Sovyet İdaresi'nin var olduğu 1920'li yıllarda, şair ve yazarlar üzerinde her alanda olduğu gibi edebiyatta da baskı vardır. Bu dönemde Sovyet ideolojisine uygun olarak sınıf çatışmalarını öne çıkaran eserler yazdırılmaya mecbur bırakılır. Bu sebeple edebiyatta gerileme görülür.

Birçok şair ve yazar tutuklanıp sürgüne gönderilir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında, kısmî serbestlik dönemi başlar ve bu durum edebiyata da tesir eder. Ancak savaşın ardından baskı rejimi yine kendini göstermeye başlar. 1991’de Bağımsız Kazakistan Cumhuriyeti kurulur ve edebiyat da ideolojik baskılardan kurtulur. Son yıllarda, Kazak Edebiyatı canlanır ve Sovyet Dönemini eleştiren yazıların da var olması, yeni bir edebiyatın kurulmasına öncülük eder (Karakaş, 1996: s.300-301).

Kazak şiiri, günümüzde zengin sözlü geleneğin devamı niteliğindedir. İbray Altınсарin ve Abay Kunanbayev, Kazak yazılı edebiyatının asıl kurucularıdır. Kazakistan coğrafyasında bağımsızlığın kazanıldığı 1991 yılından sonra şiirler, milli duyguları destansı bir dil ve üslupla ifade etme şeklinde ortaya çıkmaya başlar. Bir milletin her döneminde değişen ideoloji ve yönetimlere bağlı olarak edebiyatında da değişimler meydana gelmesi olağandır. Bu değişimlerin çeşitlenme sebebi, halkın eğitimi, insanları etkileyen durumlar ve bireysel özümsemeler gibi nedenlere bağlıdır (Kapağan, 2015, s.196)

İKİNCİ BÖLÜM

KAZAKLARDA JIRAV VE AKIN GELENEĞİ

2.1. Kazaklarda Jırav

Jırav kelimesi, ır/yır, yırla-/cırla- kökünden türeyip joktav, ölen, tolgav vb. sözlü edebiyat ürünlerini ortaya çıkaran ve söyleyen, bunun yanında hikâye ve destan anlatan sanatkâr anlamına gelir. (Çetin, 2003, s.402)

Jırav, eski zamandan beri süregelen anlatıları ve jırları tertip edip geliştirerek kopuz veya dombıra ile nesilden nesile aktaran icracılara denir. Esmagambet İsmailov'a göre, jıravlar, mevcut şartlara, dünya görüşlerine ve çevreye göre eser icra ederler. Bazı jıravlar yönetici sınıfın ideolojisini yaymak ve dönem şartlarını yorumlayıp değerlendirmek amacıyla ezgi ortaya çıkarırken bazı jıravlar da kahramanlık jırları üretip yayarlar (Arıkan, 2014, s. 29).

Karakalpaklar arasında destan anlatıcılarına “jırav” adı verilir. Bu isimlendirme Kazaklar arasında da vardır. Türk topluluklarında destan anlatıcıları için farklı adlandırmalar mevcuttur. Destan anlatıcıları, Anadolu ve Azerbaycan Türklerinde “Âşık, Ozan”, Türkmenlerde “Dassançı ve Bağşı”, Kırgızlarda “Comokçu, Manasçı”, Kazaklarda “Akın, Cırşı, Cırav”, Karakalpaklarda “Jırav, Baksı”, Uygurlarda “Meddah, Dastançı, Goşagçi”, Tatarlarda “Çaçan”, Başkurlarda “Sasan”, Altay Türklerinde “Gayçı ve Kayçı”, Özbeklerde ise, “Bahçı, Dastançı ve Şâir” olarak adlandırılır. Jırav ve Bahşılık geleneği, birçok dönem iç içe girmiş vaziyettedir. Jırav at kılından yapılan keman tipine benzerken Bahşı ise iki telli dutar olmasıdır. Bu iki unsur şekil olarak birbirinden ayrıldığı gibi anlatıcı olarak da aralarında önemli farklar vardır (Akyüz, 2011, s.1-2).

M. Fuad Köprülü'nün çalışmalarında, Anadolu Selçuklu ordularında bulunan ozanların ve kopuzların bulunması, onların halk kültürünü nesilden nesile aktarması, Atilla döneminde çadırında ozanların kahramanlık hikâyelerini dile getirmeleri, ozan ve jıravların işlevleri hasebiyle benzerlik taşıdığını gösterir (Arıkan, 2014, s.32).

Bir diğer göze çarpan farklılık, Karakalpaklar arasında “jıravlar” kahramanlık konulu destanları anlatırken bahşılar daha çok aşk konulu destanları ele alır. Öte yandan

bahşlıların kahramanlık konulu destan türlerine hâkim olması söz konusudur. Bu durum da bahşlıların, jıravların yanında yetişip eğitim almasından kaynaklanır (Ekici, 2004, s.53).

Kazak Hanları, pek çok kez jıravları himaye altına almışlardır. Jıravlar, ozanlar gibi savaşlarda ordulardaki askerleri, kahramanlık destanları ve şiirleri söyleyip coşturmuşlardır (Aça, 202, s.73-74).

Jıravın şiiri birçok araştırmacı tarafından incelenir. Bununla birlikte, anavatan konusu özel olarak incelenmemiş olsa da bu konu genellikle araştırmacıların çalışmalarında gündeme gelir. Örneğin, M.Magauin'in eserlerinde bu konuyla sıklıkla karşılaşılır. Profesör Esmagambet Ismailov, Jırav ve akınlarn özelliklerini ayrıntılı olarak inceler. Ayrıca Jıravların şairler, hatipler ve Kazak edebiyatının eski temsilcileri olduğunu kanıtlar. Kazak edebiyatının tarihini inceleyen A. Derbisalin, eski zamanların edebiyatı üzerine kitaplar yazar ve gelecek nesiller için bir miras bırakır (Bazarbayev, 1973, s. 16).

Türkiye'de âşık tipinin bir karşılığı olarak görülen jıravlar, Türkistan bölgesinde destan ve hikâye anlatıcısı olarak tanımlanır. Jırav, sözlü edebiyatın en eski temsilcilerinden biridir. Şair unvanıyla anılan jıravlar, sosyal konuları dile getirir. Jıravlar aynı zamanda bilge ve kâhin kişi olarak anılır. Pek çok kaynakta 11. yüzyıldan itibaren var olan jırav terimi, 15. ve 18. yüzyıllarda büyük sanatkâr ve danışman olarak belirmeye başlar. Jıravın bu özelliklerinin yanı sıra siyasi, askeri ve diplomatik işlerde danışmanlık görevlerini üstlendikleri de pek çok kaynakta geçer. Ancak jırav, son dönemlerde ekseriyetle kahramanlık şiirlerini dile getiren sanatkârlar olarak bilinir (Çetin, 2003, s. 402).

Jıravların Arap ve Fars edebiyatı menşeiili âşıklık ve kahramanlık destanları da mevcuttur. Jıravlar aynı zamanda geleceği ön görebilen, hana ve halka nasihatler eden, yönetici sınıfın fikirlerini ve hareketlerini halka ileten ve izah eden kişilerdir. Jıravlar, savaş esnasında askerlerin morallerini düzeltmek amacıyla kahramanlık hikâyeleri dile getirirler. Bu durum ayrıca askeri cesaretlendirir. Jıravların eserlerinde öğüt ve savaş, en sık rastlanılan temalardır. Muhtar Magavin'e göre jırav, söylediği sözün değerini bilir ve jırav asla sıradan bir insan değildir. Edige Tursinov'a göre ise, jıravlar ekseriyetle

asker soylu aileler arasından gelir. Buna örnek olarak da Nayman boyunun lideri ve komutanı olan Meşhur Ketbuka'yı gösterir (Arıkan, 2014, s. 30-31).

Jiravlık şiiri, bir ulusun edebiyatının sanatsal bir sembolü olan ve nesilden nesile aktarılan konuşma sanatının asil bir mirasıdır. A.Tazhibayev: “*Jirav elbette bir şairdir. Şairsiz saygın bir Jirav olmak imkansızdır. Güçlü şairlerin ateşli şarkıları sürekli yenilenir ve sessizliğe zarar vermeden güzel bir şekilde yeni nesle aktarılır ve Jiravlık, halk şiirinin en büyük geleneksel dallarından biridir*” (Tazhibayev, 1976: s. 275) demiştir. Bu kadar önemli olduğu bilinen Jirav geleneği, literatürde ayrı bir alan olarak kabul edilmektedir.

XV-XVIII yüzyılların Jirav şiiri, yaşamın zengin bir mirası, felsefi ve didaktik anlamıdır. Şairler ve şiirler, insanlara şiirleri ve ahlaki eylemleriyle aktif olarak hizmet ederler, ülkenin mayası, eğitim okulunun öğretmeni olurlar. “Vatanseverlik” kelimesi Yunancada “vatanseverler, yurttaş, yollar, baskı” anlamlarına gelmektedir. Kazak vatanseverliği ve vatanseverliğin oluşumunda Jirav şiirinin rolü özeldir. Jirav'ın şiiri, kazak ulusal kimliğinin oluşumu üzerindeki güçlü etkisi ile fark edilmiştir. Ülkeyi yöneten hanlardan, çocuğu eğiten estetik bir his bırakmıştır. Konuşma sanatını kutsal kabul eden bilge Kazak halkı “Kelimesler kemiklerden geçer, çubuklar etten geçer,” diemektedir (Bazarbayev, 1973: s. 16).

Erken vefat eden bir şair olan profesör A. Egeubai, Jirav şiirinin Kazak milletinin ruhsal oluşumu üzerindeki etkisinden bahsetmiştir: “İşte böyle oldu. Kazak halkının güzelliği ve ruhu bu eserlerden bilinmektedir. Bilgi, gerçek, dil, doğa hakkındaki düşünceler de kanaldıydı. Eski Türk dünyasının özü ve hayalleri bir zamanlar klasik Kazak kültürüyle yeniden canlandırıldı. Jirav döneminin iç anlamına bakacak olursak, dört ya da beş yüzyıl boyunca bütün bir fenomen olarak gelişen büyük sosyal ve sanatsal uçuş eşi görülmemişti. Şiirde, ülke inşasında, hayatta, maddi ve manevi kültürde heykeltraş...” (Aristoteles, 1893: s. 166).

Jirav şiiri, bağımsız bir devlet olarak yaşayan Kazak Hanlığı'nın edebi bir mirasıdır. Tanınmış bilim adamı ve yazar M. Magauin'e göre: “Kazak halkının ortak Türk etnik grubundan ayrılan ve bağımsız bir Ordu (Devlet) oluşturan hanlık yaklaşık dört yüzyıl sürdü.” Bir kez daha XV-XVIII yüzyılların edebiyatı ülkenin çıkarlarını ve halkın ideallerini ilk sıraya koymuştur. Kendi formunu bulan ve açık bir ulusal karaktere

sahiptir. Alaş'ın (yani Ulus'un) basit ruhunu ve asil ruhunu kabartır ve gelecek nesiller için zamansız modeller yaratır. Sanatsal bilginin doruklarına yükselir ve dünyada harika eserler bırakır. Başka bir deyişle, Jirav şiiri, Kazakça konuşmalarının dünya klasikleri koleksiyonunda yer alan ulusal manevi hazinedir ” (Tazhibayev, 1976: s. 275).

Jirav, eserlerinde görüşlerini açıkça dile getirir ve yöneticileri, hanları ve sultanları “reddedseniz bile dili kesmeyin,” ilkesiyle eleştirir. Eleştirilerinde, Jirav devletin çıkarlarını kişisel çıkarların üstüne koyar (Bazarbayev, 1973: s. 16).

Jirav şiirinin dedesi Asan Kaigy'dır. Onun düşüncelerinde Kazak Hanlığı döneminin tarihsel işaretleri görülür. Bilim adamı B. Kenzhebeyev şöyle yazar: “Asan Kaigy'nin eserleri zamanlarının aynası, Kazak halkının zamanlarının acılarını ve isteklerini yansıtır.” (Tazhibayev, 1976: s. 275).

Bugün, Jirav'ın şiirinin sanatsal özelliği ve değeri, bağımsızlık, ülke, toprak, bağımsız Kazakistan için bir sevgi ve vatanseverlik elde eden Kazak halkının genç neslinde uyanmasıdır. Kazak halkının devletliği hakkında şarkı söyleyen ebedi gurur ve gurur sahibi eski insanlar, Jirav şiirinde oluşan ulusal kimliğin açık bir tezahürüdür (Bazarbayev, 1973: s. 16).

Jiravlar, Kazak halkının her vatandaşının asil nitelikleri edinmesini ve gelecek nesillere aktarmasını isteyen Kazak Hanlığı eyaletindeki figürlerdir. Şiirler, halkın ve onların soyunun ahlaki bir kişi, bireylerin nitelikleri ile örnek bir hanedan olduğu gerçeğine tanıklık eder (Tazhibayev, 1976: s. 275).

Jiravlar, Kazak halkının geleceği, çocukların barış ve birlik içinde büyümesi hakkında şarkı söylerler. Erken yaşlardan itibaren birlik ve dostluk içinde büyüyen genç neslin halkının kalıcı mutluluk getirdiği tarihsel bir gerçektir (Bazarbayev, 1973: s. 16).

Jiravlar, her yaştan insanın asil ve zeki olmasını isteyen Kazak Hanlığı'nın gerçek eğitimcileridir. Jirav'ın şiiri, Kazak konuşma sanatındaki gerçek ulusal karakterin ana sanatsal temelidir. Bu nedenle, Jirav şiiri aracılığıyla halk eğitimi geleneklerini daha derin anlamak bir ölüm kalım meselesidir (Tazhibayev, 1976: s. 275).

Jıravlar çalışmalarını atasözleri ve emirler şeklinde anlatır. Düşüncelerinin ana temaları yerli toprağa, ülkeye, vatanın korunmasına, ülkeyi birliğe çağırmaya, ahlaki erdemlerin propagandasına olan sevgidir gerçektir (Bazarbayev, 1973: s. 16).

Jırav'ın şiiri sadece insanların tarihsel olayları, hayalleri ve zorlukları için değil, aynı zamanda ülkenin siyasi ve sosyal yaşamını, düşüncelerini ve dünya görüşünü sanatsal bir dille ifade etme yeteneği için de değerlidir (Tazhibayev, 1976: s. 275).

Jırav'ın şiiri derin felsefi düşüncelerle doludur. Şiirleri bir irade biçiminde gelir. Jırav'ın şiirinde birçok atasözü ve aforizma vardır (Bazarbayev, 1973: s. 16).

Türk coğrafyası, tarihten isimlerinin silinmesinin istenmesi nedeniyle dış güçler tarafından daima işgal edilme mücadelesiyle baş başa kalmıştır. Bu tarihi silmenin kolay bir iş olmayacağını iyi bilen düşmanlar, bunun coğrafyanın kültürünü yok etmekle mümkün olabileceğini düşünmüşlerdir. Toplumdaki önemli aydın ve önderler, her zaman asimileye karşı durmuşlardır ve toplumun yanından hiçbir zaman ayrılmayıp kültürün silinmesinin önüne geçmeye çalışmışlardır. Bu aydın kesimin içerisinde akın ve jıravlar önemli bir yere sahiptir (Kapağan, 2017, s. 2).

Özbekistan, Kazakistan ve Tükmenistan'da günümüzde destan anlatıcılarının yangın olması, tamamen jıravlardan kaynaklanır. Jıravların başlattığı gelenek, farklı adlarla da olsa tüm Türk topluluklarında devam etmektedir. Bu sebeple jıravlar, Türk topluluklarında hatırı sayılır bir yere sahiptirler ve Türk coğrafyasını iyi bellemeleri hasebiyle sözlü edebiyatta önemli bir konumdadırlar. Onların hem saray içerisindeki fonksiyonları hem kahramanlık ve aşk derlemelerini dile getirmeleri, hem de saraydan halka ulaşan bir vasıta vazifesi üstlenmeleri, bu önemin başlıca göstergeleridir

2.2. Kazaklarda Akın

Akın, Kazaklarda jıravlar gibi destan anlatıcısıdır. Genellikle halk müziği icra ederler. İsmailov'a göre akın terimi, icracı ve hikâyeci anlamlarına gelir. Akınlar ayrıca geleneksel törenleri yönetir. Düğün, ölüm ve evlilik ile alakalı âdetleri, akınlar yerine getirir (Arıkan, 2014, s.38).

Türkiye’de şair ifadesine karşılık “akın”, Kazaklar arasında hem şair hem de destan anlatıcısı olarak ifade edilir. Akın kelimesi, “hatip, öğretici, duacı” gibi anlamlara gelen Farsça “akun” kelimesiyle ilgilidir (Akyüz, 2011, s.21).

Akın kelimesinin etimolojisiyle ilgili olarak bir diğer görüş de, Esmagambat İsmailov’un “*Akının şiiri, taşkın sular gibi coşup akar. Bu yüzden “akın” sözcüğünü “ağın”, “ağılıv” ile bağlantılı olarak ele almak doğrudur.*” ifadesidir (Arıkan, 2014, s.40).

Türkiye’de “kalem şuarası” olarak adlandırılan âşıklara, Kırgız ve Kazaklarda “cazgiş akın (yazıcı şair) adı verilir. Türkiye’de “halk şairi” adını taşıyan âşıklara, Kazakistan ve Kırgızistan’da “halk akını” ismi verilir. “Akın” ifadesi, çağdaş şairleri de içine aldığı için “halk” kelimesi özellikle kullanılır (Çınar, 1998, s.65-66).

Türk âşıklık geleneğindeki gibi Kazak akıncılık geleneğinde de karşılıklı atışma oldukça meşhurdur. Bunu icra eden akınlara “aytıs” denir. Akınların çaldığı alete “dombra”, dombra müziğine de “küy” adı verilir (Akyüz, 2011, s.22).

Kazak edebiyatında akınlar, ortaya koydukları eserlere göre iki gruba ayrılır. İlk grup, müzik aleti ile ürünleri söyleyebilen akınları kapsarken, ikinci gruba da eğitimli akınlar dahil edilir. Birinci gruptaki akınlara “halk akını” denirken ikinci gruba dahil olan akınlara “kalem akını” denir. Bu iki akın grubu arasında yetenek ve eser üretme açısından pek fark yoktur. Anadolu âşıklık geleneğinde de buna benzer bir ayrım görünür. Anadolu âşıklık geleneğinde müzik eşliğinde icra eden sanatçılara “âşık”, “saz şairi” gibi isimler verilirken, saz kullanmayan şairlere de “halk şairi” denir (Arıkan, 2014, s.39).

Kazakistan’da akının konumu, “jırşı” ve “ölengeşi” ile aralarındaki farka binaen şekillenir. Jırşı ve ölengeşi, ezberleyen ve tekrar eden, yaratıcılıktan uzak sanatçılar olarak görülürken, akın belli bir seviyede üretme gücüne sahiptir. Akın aynı zamanda müzik ile şiir düzenlerken ustalarından öğrendikleri şiirleri aynen tekrar eden bir kimliğe de sahiptir. Akın şiiri ile jırav şiiri de belli oranda birbirinden ayrılır. Akın şiiri sıradandır ve alelade tertiplenir. Bu da gösteriyor ki, akın ile jırav şiirinin sadece muhteva açısından değil, şekil açısından da farklıdır (Akyüz, 2011, s.22).

Akınlar, daima kendilerini geliştirmek, halkı tanımak ve halka fikirlerini aktarmak niyetinde olmuşlardır. Bu niyetlerini köy köy dolaşarak nihayete erdirme

amacı gtmlerdir. Bu seyahatler, akınların birbirlerini tanımalarına da vesile olmuştur. Akınların birbirlerini tanınması, yeni destanlar üretme ve aytısları çeşitlendirme açısından önemlidir. Akınlar, iirlerinde, daima haksızlıklara karşı çıkmış, adaletsizliği eletirmı ve kişinin cimri olmasından şikâyet etmişlerdir. Halkı aydınlatma ve yönetici sınıfın kararlarının olumlu ya da olumsuz olduğu düşüncesini her zaman halka bildirme görevini slenmilerdir (Kapağan, 2015, s. 3).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

19. VE 20. YÜZYIL KAZAK AKIN VE JIRAVLARIN ÖNEMLİ TEMSİLCİLERİ

Kazak diyarı, bu devirde sosyal ve siyasi olarak Rusların hakimiyetinin güçlenmeye başlamasıyla ön plandadır (Arıkan, 2014, s.160).

Bu dönemde Kazakistan'da akınlar daha ön plandadır. Akınlar, güzelleme tarzında şiirleri ile tarihi şiirler ve destanlar söyleyerek jıravlık geleneğinin bazı özelliklerini devam ettirirler. Jıravlardan kalma destanları devam ettirmelerinin yanı sıra kendileri de hikayeler düzenlerler. Bu hikayeler, genellikle kahramanlık temasıyla bezenir. Bu yüzyılda akınların jıravlık geleneğini devam ettirmeleri, onların hem akın hem de jırav olarak anılmasına sebep olur. Jıravlık geleneğinin ölçü, üslup ve şekil bakımından tam olarak bire bir devam ettirmedikleri için jırav olarak kabul edilmeseler de, akınlar, ayrıca güzelleme tarzında eser üreten akınlardan da ayrılırlar. Bu dönem Kazak akın geleneğinin bir diğer önemli özelliği de kadınların da akın olabilmeleridir. “Öziypa, Şökey, Çığa, Karaişik, Kanımay ve Moyıl” kadın akınlara örnektir (Ergun, 2002, s.216)

3.1. Köteş Rayımbekuli

18 ile 19. Yüzyılın başlarında hayatını devam ettiren Rayımbekuli, jıravlık sözlü geleneğinden ayrılıp yeni edebiyatın ilk temsilcilerinden biridir. 1745 yılında Pavlodar şehrinin Bayanavıl ilçesinde dünyaya gelen ve bu bölgede yetişen akın, Argın boyuna mensuptur. Yirmi beşe yakın yazılı ve sözlü eserleri mevcuttur. Köteş'in ilk meşhur oluşu, Abılay Hanın önünde kendi boyundan bir insanın hakkını aramasıyla olur. Köteş, hemen hemen her konuda doğaçlama şiirler üretebilen ve akıcı üsluba sahip olan bir şairdir. Şiirlerinde genellikle tecrübe ettiği olayları anlatır. Köteş, halkın kendi arasındaki sorunları ve yönetici sınıfı ile olan sıkıntılarını da şiirlerinde dile getirir (Arıkan, 2014, s.170-171).

3.2. Abıl Akın

Abıl, 1777 yılında Mankıstav'ın Bozaşçı bölgesinde dünyaya gelir. 1864 yılında vefat eder. Abıl'ın şiirlerinin çoğu kaybolur. Onun günümüze erişen şiirleri, terme, tolgav ve aytış türündedir. Abıl Akın'ın tolgav ve termelerinin birçoğu siyasi olaylar ile ilgilidir. Onun şiirlerinin konularının başlıcaları, boylar arasında meydana gelen savaşlar, ayaklanmalar ve Ruslarla yapılan savaşlardır. Abıl, doğaçlama söylediği ve ustalıkla ürettiği eserlerinin akını olmakla birlikte, kendisinden önce yaşayan akın ve jıravların şiirlerini de dile getirir. Onun şiirleri ekseriyetle 11 hecelidir. Bunun yanı sıra 7 ve 8'li şiirleri de mevcuttur (Ergun, 2002, s.217).

Abıl Akın'ın şiirleri genellikle fakilerin sıkıntıları ve dilekleri, dünyanın geçiciliği, insana verilen değer ve birlik beraberlik içerikleriyle örülür. O, aynı zamanda üst düzey devlet yetkililerinden de şiirlerinde bahseder (Arıkan, 2014, s.184-185).

3.3. Duvlat Babatayulı

19. yüzyıl Kazak halk akınlarının en önemli temsilcilerinden biridir. 1802 yılında Semey'in Ayaköz kazasında dünyaya gelir. Akınlığa daha çocuk yaşta başlar. Çocukluk döneminde bir molladan dersler alır ve diğer yandan da eski akın ve jıravların şiirleri ile destanlarını öğrenir. Onun yaşadığı dönem, Çarlık Rusyası'nın Türkmenistan'ı işgal ettiği yıllardır. Bu sebeple akın bütün hayatını Ruslar'a karşı mücadele içerisinde verir. Dombırasıyla beraber oba oba dolaşarak halkı Rus işgaline karşı mücadele etmeye davet eder. Duvlat, doğaçlama ile söylediği şiirlerinin yanı sıra yazarak ürettiği şiirleri de vardır. 1871 yılında vefat eder (Ergun, 2002, s.217).

İlk başlarda atışma ve mizah türünde şiirler üreten Duvlat, daha sonra toplumsal ve siyasi meselelere yönelir. Kazak tarihinin belli bir devresindeki tarihi gerçeklikleri konu edinir. Kendi zamanındaki sömürgeci zihniyete karşıdır. Onun eserlerinin gücü, şiirlerinin zenginliğinden ve zamanın özelliklerini gerçekçi olarak tasvir etmesinden gelir. Şair, dönemin işgalci zihniyetini asla benimsemez. Bu zihniyete karşı fikirlerini açıkça ifade eder. Duvlat, aynı zamanda menfaat düşkünlüğünü, vefasızlığı ve iki yüzlülüğü şiirlerinde eleştirir. O, sadece beyleri ve yönetici sınıfının insanlarını eleştirmez. Kendi halkından insanların gösterdiği övünme hastalığını ve tembelliği de eleştirir. Onun şiirinin özünü, yaşamın güzelliğinin beraber üretmeyle mümkün olduğu,

insanların cesur olması, namusu her şeyden üstün görme, merhamet, titizlik ve cesaret gibi kavramlar oluşturur. Sık sık bahsettiği diğer konulardan biri de ahlaki değerlerdir. Tabiat-insan ile halk-memleket arasında ilişkiler kuran akın, insanın yazgısının memleketi ile ilişkili olduğunu ifade eder. Ona göre eğer toprak elden çıkarsa, halkın yazgısı da olumsuz yönde seyredecektir. Duvlat'ın şiirlerindeki hayata ve topluma dair görüşler, bugün de geçerliliğini korur. Çünkü o dönemki Kazak halkının içinde bulunduğu durum ile şu anki durum pek farksız değildir. Üzücü olan tek durum; Duvlat gibi günümüzde insanların kusurlarını yüzüne vuracak bir insanın olmamasıdır (Arıkan, 2014, s.189-190-191).

3.4. Mahambet Ötemisulu

1803 yılında Oral bölgesinin Orda ilçesinde dünyaya gelir. Mahambet'in babası oldukça zengin ve yönetici sınıfa yakın biridir. Şair, gençken akın olarak bilinmeye başlar. Dombırasını yanından hiç ayırmayan şair, köy köy dolaşarak akınlık sanatını icra eder. Akınlığı öğrenmesinin yanı sıra iyi bir dinî terbiye de alır. Arapça ve Rusça öğrenir. Akının gençliği, genellikle Rus çarlarına karşı yapılan savaşlarda geçer. Şairin bu savaşlarla ilgili pek çok şiiri vardır. Onun şiirleri genellikle yedi ve sekiz hecelidir. Az sayıda da olsa on birli heceyle yazılmış şiirleri vardır. Şiirlerinde halkı Ruslar'a karşı savaşmaya ve dik durmaya çağırır. Ayrıca yiğitlik, kahramanlık ve vatan sevgisi gibi konular, onun şiirinin önemli yapı taşlarıdır. Mahambet, şiirlerini sadece doğaçlama söylemez. Bazı şiirlerini de neşreder. Be sebeple onu yazılı edebiyat ve sözlü edebiyat arasında bir yerde değerlendirmek gerekir (Ergun, 2002, s.360).

Mahambet Ötemisulu'nun yazılı edebiyat ile sözlü edebiyat arasında değerlendirilmesi, onun bu iki dönemi birbirine bir körü gibi bağlaması açısından önemlidir. Böylece şair, bu iki geleneği de canlı tutmakta başarılı olacaktır. Mahambet, Kazak edebiyatında üst sınıf kişilere karşı gösterdiği sert ve cesur üslubuyla dikkatleri üzerine çeker. Üst sınıf yönetici kesimini, acımasız, yılan gibi benzetmelerle eleştirir. Onun şiirlerinin başlıca konusu, halkı sömürmeye çalışan han ve sultanlara karşı halkı mücadeleye davettir. Onun şiirinin en önemli özelliklerinden biri, şiirindeki kahramana öz eleştiri yapmasıdır. O dönemde bunu yapan başka bir şair yoktur (Arıkan, 2014, s.203-206).

3.5. Şerniyaz Jarılğasılı

Kazak akınlık geleneğinin önemli isimlerinden biri olan Şerniyaz'ın doğum ve ölüm tarihleri kesinlik kazanmamıştır. Bazı kaynaklarda doğum ve ölüm yılı 1807-1867 olarak belirtilse de başka kaynaklarda 1817-1881 olarak gösterilir. Aktöbe vilayeti, Oyıll ilçesinde bir obada dünyaya gelir. Şerniyaz da diğer pek çok akın gibi dombırasıyla köy köy dolaşır düşüncelerini anlatır. Bu düşünceler, genellikle İsatay Taymanov'un başlattığı "Kişi Cüz" Kazaklarının ayaklanmasıyla ilgilidir. Okuma yazma bilir ancak şiirlerini genellikle doğaçlama söyler. Şerniyaz'ın şiirlerinde halkın sıkıntılarını, hürriyeti ve adaleti görmek mümkündür. Dili çok başarılı kullanan şair, ironizmi de şiirlerinde başarıyla kullanır. Şiirlerinde yedili, sekizli ve on birli hece kalıplarını kullanır. Kara Ölen, şairin sıklıkla kullandığı kafiye türüdür (Ergun, 2002, s.444).

Şerniyaz'ın mizahî unsurlarla şiir icra etmesi, onu kendinden önceki jırav ve akınlardan ayıran en önemli özelliğidir. Şerniyaz, Mahambet gibi İsatay'ı halkın kurtarıcısı, lideri olarak görür. Bu durumu şiirlerinde dile getirir. Şerniyaz, hayatın gerçeklerini, halkın isteklerini şiirlerinde anlatmak istese de siyasi üstünlüğü elinde bulunduranlar buna izin vermezler. Bu sebeple şair pek çok kez kendisini çaresiz hisseder. Bu çaresizlik hâlini ve acıklı durumu şiirlerinde sık sık dile getirir (Arıkan, 2014, s.212-213).

3.6. Şöje Karjavbayılı

Meşhur aytıs akını Şöje'nin doğum ve ölüm tarihi netlik kazanmamıştır. Kaynakların bazıları bu tarihleri 1808-1895 olarak belirler, bazı kaynaklar da 1803 ve 1884 olarak ifade eder. Akın, Kırgız Türklerindedir. Ataları, belli olmayan bir sebepten dolayı Kazaklar arasına karışır. Şöje, çocukken geçirdiği bir hastalık sonucu gözlerini kaybeder. Böyle talihsiz bir olay yaşamasına rağmen akın olmaktan geri durmaz. İki gözü görmemesine rağmen dombıra çalmayı da öğrenir. "suvırıp salma" geleneğinin en başarılı temsilcilerindedir. Şöje, küçük yaşta başladığı aytısta da oldukça başarılıdır. Tolgav ve Ölede de başarılı ürünleri vardır. Şöje, epik akındır. Yani kendisi bir jıravdır. Kazak destanlarının çoğuna hâkimdir ve dombırasıyla birlikte uzun zamanlar destanları söyler (Ergun, 2002, s.473-474).

Şöje'nin tolgavları, aslında hitap türünde şiirlerdir. Bu tolgavlarda şair, insanlığı ve insanlık sevgisini anlatır. Zengin ve yönetici kesimin adaletli, merhametli, alçakgönüllü olmasını ister. Şaire göre pişmanlık, doğru ve olması gereken bir duygu değildir. Şair, geleceğe umutla bakar ve halkının da bunu yapması gerektiğini şiirlerinde dile getirir. Onun şiirlerinde, varlıklı insanların cimri olmaları en sık rastlanılan içeriktir (Arıkan, 2014, s.219-220).

3.7. Sara Tastanbekkızı

Sara, akın kızlardan biridir. 1878 yılında Toldıkorgan bölgesinin Aksuv ilçesinde dünyaya gelir. Amcası Caysanbek, Sara'nın çocuk yaşlarda akınlık yeteneğini ve hünerlerini geliştirmesinde yardımcı olur. Sara daha on, on üç yaşlarında halk arasında "Cetisuvdın Bulbulı" unvanını alır. Sara, keskin ve sade bir dille şiirlerini icra eder. Şiirlerinde Kazak Dalası'nda yaşayan Kazak Türklerinin çektikleri sıkıntıları, acıları, dertleri işler. Sara, oldukça lirik bir akındır ve Kazak kadın akınlarının en önce gelen isimlerinden biridir (Ergun, 2002, s.584).

Sara, doğru bildiği yoldan asla dönmeyen bir akındır. Kazak kızlarının özlemlerini çekinmeden dile getirir. O, halkının zihninde akınlığın ve güzelliğin sembolü olarak kalmaya devam eder. Onun şiirlerinin temasını sosyal adaletsizlikler, fakirlik ve kadınların çektiği sıkıntılar oluşturur. Sara, yaşadığı çevreyi, kendi hayatını, sınıf farklılıklarını, özlemleri ve insanların karakterlerini şiirlerinde dile getirir (Arıkan, 2014, s.301).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

19. VE 20. YÜZYIL KAZAK AKIN VE JIRAVLARINDA DİL, ÜSLUP VE SANATLI SÖYLEYİŞ

Sanatsal konuşma insan manevi etkinliğinin özel bir dalıdır. Şiirsel imge azim, öngörü, öngörü, bilgi gerektirir. Şairin hayal gücü keskin, çevik, hassas ve etkileyicidir. Yaşam deneyimine ve hobilerine dayanarak hem kelimeleri hem de görüntüleri işler, sıralar ve seçer. A. Baitursynov'a göre, “konuşma sanatı insan bilincinin üç temelinde dayanmaktadır: 1. Zihin, 2. Hayal Gücü, 3. Ruh Hali. Zihnin işi, hayal gücünün çalışmasını işaret etmek, anlamak, bilmek, düşünmek, yani hayali olanı belirli şeylerin şekline ve imajına benzetmek, düşünmek, düşünmek, gebe bırakmaktır.” Bilim adamı yeminli kelimelerin, şiirlerin, kelimelerin kelimelerinin, yetenekli kelimelerin ve anlamlarının özelliklerini genişletir, örneklendirir ve sınıflandırır. “Baskın, daha az anlamlı, daha az net bir ayete sahip bir şarkıya siyah ayet denir ve daha az, daha anlamlı, daha açık bir ayete şiir denir.” (Jarmuhamedov, 1976)

Akın-Jirav kültürü, Kazak halkının sürekli bir bilinç ve maneviyat olgusudur ve halk bilgeliğinin tek kaynağıdır; Ayrıca şunları içerir:

- Dini, yaratıcı, sanatsal, felsefi imgelerin ve muhakemenin temelleri, kavramları ve bilgisini içerir;
- Aklın yapısal sistemi etnik, toplumsal, profesyonel, dini değerlerin birikimi ile belirlenir ve onlar tarafından doğrulanır;
- Akyn-Jirav fenomeninin etkinliği, yani insan duygularının net bir şekilde kişiselleştirilmesi, doğa fenomenini başarıyla ifade etme arzusu, manevi dünyaya güç ve karakter getirdi;
- Ulusal kültürün yaşam mekanizmalarını analiz eder ve dünya topluluğuna hangi ilkelerin girileceğine bir örnek verir;
- Kazak dünya görüşünün yönünü oluşturur ve güçlendirir.

Şiirsel gelenek olmadan Kazak halkının bilincini ve kültürel temellerini açıklamak veya analiz etmek mümkün değildir. Temel olarak, Jırav'ın şiirsel kültürüyle dört şey:

- Ulusumuzun kendini tanıma, bilgi ve duygu yollarını anlamak;
- Kazak yaşam biçimini, sanatsal değerleri, deneyimi, derinden ifade edilen felsefeyi bulmak;
- Kazak şiiri fikrini geliştirme geleneğini takip eder;
- Ulusun haysiyetine saygı duymayı öğretir.

Kazak şiiri, Kazak halkının felsefesinde Kazak eloku ile birleşmiştir. Bu cildin ideolojik kökenleri ve özel yönleri, “Kazak halk felsefesi” (7.T), "Kazak dansçı ve hatiplerinin dünya görüşü ve felsefesi" (9.T), “Kazak etiği ve estetiği” (12.T) çalışmaları ile iç içedir (Auezov, 1933).

4.1. 19. ve 20. Yüzyıl Kazak Akın ve Jıravlarında Dil

“Jır” ve “Ölen”, Kazak Türklerinin Aşık Tarzı Şiir Geleneğinde kullanılan iki farklı nazım şeklidir (Ergun, 2002, s.88).

4.1.1. Jır

Jır, “şuvmak”a bölünmeyen, “şupırtpalı” veya “erikti uykas”larla kafiye oluşturulan yedili ve sekizli hece kalıbıyla söylenen şiirlere verilen isimdir. Batırlar Jırları (Kahramanlık Destanları), Jırav Sözlere, Hikâyeler, Tolgav ve Termeler; bu jırın türleridir. Ayrıca makam itibariyle Ölen tarzında yazılan şiirlere göre farklılık arz eder. Bu türde kullanılan nazım birimine “Tüdek” denir. Tüdek’lerin mısra sayıları önemli değildir. Burada esas olan düşüncenin ifade edilmesidir. Söylenilmek istenen bu düşünce, kaç mısradan biterse bitsin, Tüdek orada biter. Yani düşünce ve Tüdek aynı oranda teşekkül eder. Bu tarz şiirlerde şairlerin filozofça bir düşünceye sahip olduğu görülür (Şanbayev, 1974, s.207-208).

Jırlarda esas olarak “Şupırtpalı Uykas” kullanılır. Bu kullanım, Tüdek söyleşisinde rastlanır. Şupırtpalı Uykas, daha özgür bir kafiye türü olduğu için

değişebilir. Bu sebeple “egiz”, “şalış”, “attamalı uykaslar” peş peşe gelebilmektedirler. Fakat bunların yanı sıra bir şiirde baştan sona kadar aynı kafiyeye kafiyelenmiş olan tüydeklere de rastlanır (Ergun, 2002, s.89-90).

Jırlarda hece vezni; yedili kalıp 4+3 duraklı, sekizli kalıp ise 3+2+3 veya 5+3 duraklı olarak ortaya çıkar. Jırların tüydek kuruluşu ile yazılması, sadece Kazak Türk geleneğinde değil; Tuva, Hakas, Altay, Saha gibi Türk boylarının da destanlarında görülür (Şanbayev, 1974, s.207-208).

4.1.2. Ölen

Anonim Halk Şiir Türlerinden biri olan Ölen; türkü, şarkı aytısı ve aşk şiirlerini içinde barındıran genel bir terimdir. Kazak düşünür ve tarihçi Çokan Velihanulı, Ölen terimini “kayım ölen”, “kara ölen” ve “ölen” diye üç gruba ayırır. Ona göre Kayım Ölen, dört mısradan oluşan, güldürme gayesi olan, eğlence ve toylarda söylenen “cumbak” aytısıdır. Kara Ölen ise Kozı Körpeş-Bayan Suluv hikâyesi gibi dörtlüklerden oluşan ve on birli hece ölçüsüyle yazılan bir şiir türüdür. Bunların dışında kalanlar ise anonim şiirlerdir ve bu anonim şiirleri Ölenler oluşturur (Arıkan, 2014, s. 29)

Ölen şeklinin temel özelliği, on birli hece ölçüsü (4+4+3) kalıbıyla ve dörtlükler şeklinde yazılmasıdır. Bu tarz şiirlerde her dörtlük kendi içinde kafiyelenir. İlk iki mısrası anlamsız olan Kayım Ölen türü doldurmaz. Esas söylenmek istenilen düşünce son iki mısradadır. Ölen türlerinin diğer bütün mısraları, kendi içerisinde anlamlıdır (Ergun, 2002, s.89-90).

4.2. 19. ve 20. Yüzyıl Kazak Akın ve Jıravlarında Üslup

Hece vezni, Kazak Türklerinin aşık tarzı şiirlerinde kullanılan vezindir. Hece vezninin birçok kalıbı kullanılmakla birlikte en sık kullanılan yedili ve on birli kalıplardır. Jırlarda (kahramanlık destanı, tarihi şiir ve halk hikâyeleri) hecenin yedili kalıbıyla birlikte sekizli kalıbının kullanıldığı görülür. Jırlarda yedili-sekizli Kazak Halk Şiiri’ne uygun kalıplar kullanılır. Bu kalıplar ayrı bir kalıp şeklinde düşünülebilir fakat yedili kalıpla söylenen bir mısrayı sekizli kalıpla söylenen bir diğer mısra takip eder. Yedili kalıp ile yedili-sekizli kalıbın durakları Anadolu Türk Halk Şiiri’nde görüldüğü gibidir. Yedili kalıplar 4+3 şeklindedir. Sekizli kalıplar ise 4+4 veya 3+2+3 duraklarıyla kurulur. Bunlardan farklı olarak Kara Ölen türünde yazılan şiirler ise on birli kalıpla

söylenir. On birli kalıp daha çok Anadolu Türk Aşık Tarzı Şiir Geleneği'nde olduğu gibi 4+4+3 şeklindedir. Bu kalıpların dışında hecenin altılı, dokuzlu, onlu, on dördü ve on beşli kalıbıyla söylenen şiirlere az da rastlanır. Kafiye, Kazak Türkçesinde “Uykas” terimi ile kullanılır. Bütün Türk Dünyası Halk Şiiri'nde olduğu gibi Kazak Türklerinin Aşık Tarzı Şiir Geleneği'nde de yarım kafiye en sık rastlanan kafiye şeklidir. Bu kafiye türü özellikle jırlarda kullanılır. Ayrıca asonans, tan ve zengin kafiyeler de görülür. Asonans, tan ve zengin kafiyeler, Kara Ölen türünde yazılan şiirlerde de görülür. Türk Halk Şiiri'nde sıkça görülen baş kafiye, Kazak Halk Şiiri Geleneği'nde de görülür. Baş kafiye özellikle destanlarda ortaya çıkar (Ergun, 2002, s.94-95).

Baş kafiyeye örnek olarak şu şiirler gösterilebilir:

*“Argası cerden ketken son,
Altayga kayra cönöör dep,
Algan eken oyuna.
Asker kumday toluptur,
Ancıyandın boyuna.
Asker menen tolsın, dep,
Ancıyandın boyu, dep,
Alakanday buruttun,
Apdan bolor tuy, dep
Alooke kişi salıptır,
Azapka atan kalıptır,
Azırkı koşo cürgönün,
Azırak Kırgız kolkıtır.
Aytkanı öttü maga, dep,
Akıl kelgen balam, dep,
Alooke aman bar tursa,
Altayga kayra baram, dep,
Altıp turdu Cakıp bay,
Ayt kanın manas uguptur,
Aşık bay turup cayma-cay.” (Ergun, 2002, s.95-96).*

Yukarıdaki şiirin bütün mısraları “a” sesiyle başlar. Kazak Türklerine ait olan Er-Tarğın destanı da baş kafiyeyle yazılmıştır:

*“Arnav degen az kala,
Alpıs atın baktırğan.
Ağa-inisin caktırğan,
Ak sebeptin balası,
Ak ayudı cuvıttın,
Atın alğan men edim.*

.....
*Altı casta ak tattım,
Alşak attım oynattım,
Arpa, biyday asattım.”* (Ergun, 2002, s.96).

Kazakistan’ın ünlü şairlerinden Sağu Clenbaev de baş kafiye şiir geleneğini sıkça kullanan şairlerden biridir. Aşağıda şairin hece ölçüsüyle yazdığı baş kafiye şiirine bir örnek bulunur:

<i>“Ak sevledey aralıp</i>	<i>Kel kenekey kevildi</i>
<i>Aspan astın cavlasın</i>	<i>Köterip bir alayık</i>
<i>Bizdin enge kosılıp</i>	<i>Kuykılçığan bir endi</i>
<i>Bulbul kustar cavlasın</i>	<i>Kosıla kep salayık</i>
<i>Kansın ebden kumarı</i>	<i>Kızık bolsın bul duvman</i>
<i>Kart könilil cavnasın</i>	<i>Kızdırıp bir karayık</i>
<i>Kızdırındar duvamandı</i>	<i>Al, kuyındar şaraptı</i>
<i>Kız-cigitter kaydasın</i>	<i>Toy bastaladı halayık</i>
<i>Kalıktasın cır ğana</i>	<i>Sır aldırma kömeyim</i>
<i>Kızıktasın gul-dala</i>	<i>Sunkıldap bir köreyim</i>
<i>Ceti kırdan eri asıp</i>	<i>Köktemdegi özendey</i>
<i>Cetsin alıs şınğa da</i>	<i>Künirente cır tögeyin</i>
<i>Aldarına kelip tur</i>	<i>Dombıranı kağayın</i>
<i>Akmaralday bir bala</i>	<i>Davsım elsiz demeyin</i>

*Kelincannan asatın
Kökte curgen kün ğana*

*Bügin tüsken kelinnin
Betin aşıp bereyin*

*Beri de tur möldirep
Berinin de cak esi
Kelinimiz keldi dep
Kökke cetti töbesi
Karıyyası cası kep
Kavmalağan bar elge
Tuvıstıktın bası dep
Türegelip bir sellem de*

*Keri cüzi nurlana
Kögerşinim keldi dep
Bavırındağı bir bala
Bügin eken boldı dep
Cügegi tek carılmayı
Cürgen sığar eren de
Caksı körer canınday
Can atana selem de*

*Kelin kelin körinder
Körimdigin berimder
Kelin körem degender
Kene mağan erinder
Şampandı da kuyındar
Şaşuvdı da töginder
Bosağağa iyirmey
Bermenirek kelinder*

*Askar ala taydayın
Ak kuşağın caya alar
“Cas botam” dep erdayım
Cüregine avalar
Aytkan sözi bağıalı
Ayavlı bir ana elge
Casavrağan canarı
Can enene selem de” (Kaya, 1998, s.14-*

15)

Kazak Halk Şiiri Geleneği Şiiri’nde görülen Uykas Örgüsü türleri şunlardır:

4.2.1. Kara Ölen Uykası

Hecenin on birli kalıbıyla söylenir. Üçüncü mısra kafiyelenmez. İstisnaları olmakla birlikte dörtlüklerden oluşan şiirler de vardır. Kafiye örgüsü aaba şeklindedir. Kara Ölen türü şiirlerde rediflerle zenginleştirilir, yarım ve tam kafiye görülür. Kara Ölen Uykası’na “aksak uykas” da denir (Kaplankıran, 2016, s.1805).

“Astıma mingen atım Bukpa kara (a)

Şantiyse, ak betine- ıkka kara. (a)

Avlının sırt cağınan an salayın, (b)

Davsındı tanımasan, şıkta kara!” (a) (Ergun, 2002, s.98).

4.2.2. Şubırtpalı Uykası

“Jır Uykas”, “Celili Uykas” veya “Özekti Uykas” Şubırtpalı Uykas’a verilen diğer isimlerdir. Daha çok destan türünde söylenen şiirlerde görülür. Bu şiir türü, alt alta mısraların aynı kafiye ile kafiyelenmesi esasına dayanır. Bundan bütün bir destanın veya destan birimi olan “Tüyek”in baştan sona aynı kafiye ile kafiyelenmesi anlaşılmalıdır. Bu alt alta gelen iki, üç, beş veya daha çok mısranın aynı kafiye ile, onlardan sonra gelen belli bir sayıdaki mısranın aynı kafiye ile, daha sonraki mısraların da kendi aralarında grup oluşturup aynı kafiye ile örülmesidir. Şubırtpalı Uykas’ta mısra sayısı değişiklik arz eder. Yani mısraların belli bir sayısı yoktur (Ergun, 2002, s.97-98).

Bu uykas türü (a,a,a,a) kafize düzeni şeklindedir ve düz kafiye esas alınır (Kaplankıran, 2016, s.1818).

- “Celdirmesi canbildin* (a)
Cel sokkanday tan kıldın (a)
Eklenip ekpindep, (b)
Karasakal celpildep, (b)
Tiyzeleri selkildep, (b)
Celgen attay dürşildep, (b)
Celmayaday bülkildep (b)
Cermen birge zirkildep (b)
Kelip catkan sekildi, (x)
Ahav şirkin şirkin dep” (b) (Ergun, 2002, s.99).

4.2.3. Egiz Uykas

İsminden yola çıkarak mısraların ikişer ikişer kafiyelenmesi kuralına dayanan bir kafiye türüdür (Ergun, 2002, s.98-99).

Bu uykas türünde kafize düzeni (a,a,b,b) şeklindedir ve genellikle ikiz kafiye görülür (Kaplankıran, 2016, s.1805).

- “Nasiykağa teney cok,* (a)
Bul sözinde celev cok, (a)
Kalında buyra tayağı, (b)

- Cürisi kayda bayağı* (b)
Ayağının aksağınay, (c)
Minezinin caksı-ağlay!” (c) (Ergun, 2002, s.99-100).

4.2.4. Kezekti Uykas

Bir diğer ismi Attamalı Uykas'tır. Kezekti Uykas kafiyesiz bir mısradan sonra kafiyeleli bir mısranın gelmesi ile oluşur. Jır ve Ölen şeklinde yazılan şiirlerin hepsinde görülür (Ergun, 2002, s.100-101).

Bu tür, (a,b,c,b) kafiye düzenini esas alır ve sıralı kafiye tertibi görülür (Kaplankıran, 2016, s.1810).

- “Edildin boyı en toğay* (x)
El kondırsan dep edim. (a)
Çağalay catkan sol erge (x)
Mal toltırsam dep edim” (a) (Ergun, 2002, s.100).

Kezekti Uykasta, hecenin yedi-sekizli kalıbıyla yazılan şiirler daha fazladır. Bu tarz Kezekti Uykaların örgüsü abab şeklindedir.

- “Mensinbevşi em nadandı,* (a)
Akılsız dep kor tutıp. (b)
Tüzetpek em zamandı (a)
Özimdi tum-ak zor tutıp.” (b) (Ergun, 2002, s.100).

4.2.5. Kavsırma Uykas

Birinci mısra ile dördüncü mısranın, ikinci mısra ile üçüncü mısranın kafiyeleli olması esasına dayanır. Kafiye örgüsü abba, cddc şeklindedir (Ergun, 2002, s.98-99).

- “Cibektey asem örilgen* (a)
Bu vını çok süyirtıl (b)
Ölence castan üyirtıl (b)
Casarğan kayta ömirmen” (a) (Ergun, 2002, s.101).

4.2.6. Erikti Uykas

Daha çok destanlarda görülür. Bu türün belirli bir kafiye örgüsü mevcut değildir. Bu türün belli bir kafiye örgüsü olmadığı için destanlarda mısra başı kafiyelerle ve rediflerle örtülmeye çalışılır. Erikti Uykas'a, Orama Uykas da denir (Ergun, 2002, s.101).

Bu uykasta düznli bir kafiye düzeni olmamasına rağmen genellikle (a,b,c,d,b) şeklinde seyredir. Serbest bir kafiye örgüsünü esas alır görülür (Kaplankıran, 2016, s.1806).

*“Bulttan şıkkan ayğa uksap
Tur edi Nazım nurlanıp,
Atlas köylek üstinde,
Kök arbağa süyenip.
Şıbıktay beli buralıp.”* (Ergun, 2002, s.101).

4.2.7. Adipteme Uykas

Kazak Türk Şiir Geleneği'nde redife Adipteme Uykas denir. “Ölen”lerde Uykas olarak kabul edilen seslerden sonra gelen ses ve mana olarak aynı öneme sahip olan sözcüklere verilen isimdir (Ergun, 2002, s.101).

*“Aldi-aldi, ak böpem,
Ak besikke cat, böpem,
Burıl tayğa min, böpem.
Ak kızı bar avılda,
Balpan baydın üyine,
Burala barıp tūs, böpem,
Kımızınan iş, böpem.
Kımızınan bermese,
Kızın alıp kaş, böpem.”* (Ergun, 2002, s.101-102).

Kazak akın ve jıravları, Türk edebiyatının bir döneminde de görülen hece vezni ile şiir yazma geleneğini sürdürmüşlerdir. Hece vezni, bir destansı şiirin ahenk ile aktarılması bakımından şiirlerde sık tercih edilen bir vezin türüdür. Ayrıca bu ahenk,

dinleyicinin şiiri daha dikkatle dinlemesini sağlar. Şairlerin yedili hece ölçüsüyle yazdıkları şiirlerine örnekler:

*“Men, men edim, men edim,
Men narından cürgende,
Enirep cürgen er edim.
İsataydın barında,
Eki tarlan böri edim.
Eregisken duşpanğa
Kızıl sırlı cebe edim.
Caksılarga ep edim,
Camandarğa köp edim.
Eregisken duşpanın,
Eki talay bolğanda
Azıkka etin cep edim.
Han balası ak süyek,
Ecelden taban andıskan
Ata duşpan sen edin
Ata cavın men edim.*

*Ecelgi duşpan el bolmaz,
Etekten kesip cen bolmaz!:
Han balası ak süyek.
Bayeke sultan sen bolıp,
Sendey narkospaktın balası,
Mağan onaşa cerde colıksan,
Kayrannan alğan şabaktay
Kıya bir soğıp as etsem,
Tamağıma kılğanın keter demez em!” (Ergun, 2002, s.77-78).*

*“Caratuvşı kadayım,
Özindi tilge alayın.
Alımdar aytkan kitapta,*

*On segiz mun alemnin
Biledi değdi al-cayın.
Savatım osı bolgan son,
Bul sözge nan bayın?
Öz önerim-kızıl til,
Bağısı artık tandayın.
Köp işinde söyle til,
Kam süt emgen tandayım.
Ademi söz cayılsın,
Lazzati şirin-paldayın.
Osınday kezim kelgende,
Angime aytkın değeinde,
Isaptap sözdi camgayın.
El aralağan akınğa
Boladı arkez toy dayın.
Laşın kustay şuyilip,
İtelgidey tüyilip,
Sunkar kustay samgayın.
Castıkta köniliim basılmas,
Düniye mas-pandayın.
Tulpar bası kayta ma,
Tiremey taska mandayın?*

*Ne caksı ötti düniyeden
Kalğan çok ornı birinin.
Akılmen ar is anlarsız,
Caksılar, bolsa bilimin.
Firdovsi ötti dünyeden,
Tildin dep gavsar gülimin.
Onan keyin Novayi,
Baska adammen ten emes,*

*Salıstırsam kem emes,
İzi kaldı cırının.
Aplatın ötti dünyeden
Alemin bilgen ilimin.*

*Oylamas eşkin ötkendi,
Bolğan isti köz körmeyi.
Kıysık ağaş tüzelmes,
Kozğa salıĝ tezdelmey.
Şayi kiyip mas bolğan,
Basılmaydı böz körmeyi.
Caratkan kanşa makulık
Tura almaydı özgermey.
Akın, cırşı toptalmas,
Nasihat-ülgi söz bermey.
Osınday kezim kelgende,
Sözden kezek bergende,
Men emespin söz kedey.
Caman cırşı belgisi,
Sapırmalı ezbedey.*

*Alımlar aytkan nuskada,
Caratkan deydi bendesin.
Makulık deydi taĝı da,
Adamnan başka özgesin.
Ötkinşi ömir ötken son,
Ekinşi malim kelmesin.
Akılmen, halkım, tınlanız,
Akının aytkan termesin.
İsin makul bola ma,
Bak konıp, halık unamay?*

*Davlet bolmas tapkan mal,
Esebin tavıp kuramay.
Emşekme bermes anası,
Besikte bala cılamay.
Tenizge ketken maltıǵıp,
Tolkıńǵa aǵar şıdamay.
Mezgildi küni bitken son,
Tavlar da turmas kulamay.
Azǵındaşa arıktap,
Arǵımak kalar cüre almay.
Calpılama cay aytpa,
Er caksısın sinamay.
Camandı süyev kılsanız,
Kalarsın odan şıǵa almay.
Bulkalay dep turmaǵın,
Ötken isti bile almay.” (Ergun, 2002, s.78-79-80).*

*“Bazarbaydın tölegen
Karşıdaǵay akınnın
Bul sözün makul köredi.
Aldırıp atın minedi,
Karşıǵamenen ilesip,
Şankay tüste avlına,
Şatırdan şıǵa cönedi.
Altı şekti elinde,
Karşıǵaǵa senedi,
Sırlıbaydı altı ulı,
Attarı birdey böri edi.
En kencesi Ciyenbay,
Sol cılı tüsken otavı,
Sonda kelip enedi.*

*Basğı bolğan Karşığa,
Keremetin körgizdi.
Tölegendi atımın
Şankay tüzte avılğa,
İrkilmesten cürgisdi.
Ciyenbay murza üyüne,
Şankay tüste otavğa
Ertip kelip kirgizdi.” (Ergun, 2002, s.90-91).*

*“Bes casında, Kart Kocak,
Cas şıbıktan cay tarttın,
Calğız şiden ok attın.
Atkan oğın çoğalttın,
Kane şıkkan müyizin?
On casına kelgende
Kızıl-casıl kiyinip,
Kıspaktı körinip,
Bala boldın bir kezde,
Kane şıkkan miyizin?*

*Alpıs beske kelgende,
Sokal murtın kuvarıp,
Boyğa bitken tamırdın
Bari birdey suvalıp,
Alayın dep turmısın,
Meni körip kuanıp?
Öltirsen de tiymeymin,
Tekke bersen süymeymin,
Burın batır bolsan da,
Senin basın bul künde
Cerde catkan kuv kezek.” (Ergun, 2002, s.92).*

Şairlerin sekizli hece ölçüsüyle yazdıkları şiirlerine örnekler:

*“Munarda munar, munar kün,
Bulttan şıkkın şubar kün;
Buvırşın muzğa tayğan kün;
Buvra atanğa şükken kün,
Buluksıp cürgen erlerden,
Buringi bakıt tayğan kün;
Katarlanğan kara nar
Arkanın kiyıp alğan kün;
Alma moyın aruvdı
At kötine salğan kün;
Bulanday erdi kesken kün;
Buvlı tendi şeşken kün,
Sandık tolı sarı altın
Sagırıp suvday şaşkan kün:
Tusk kıla göre, kudayım,
Bizdey nak mimanası taskanğa,
Bizdin er isatay ölgen kün.”* (Ergun, 2002, s.93).

Şairlerin on birli hece ölçüsüyle yazdıkları şiirlerine örnekler:

*“Bayanavıl basınan bult ketpes,
Kiyadağı tülkige kusın tüspes.
Akboz üydin sırtınan şığarıpsap,
Koş, Ağatay, degenin esten ketpes.
Bayanavıl basında balalı kur,
Bir söz aytam, kalkatay, moynındı bur.
Avılının tusınan attağanda
Akboz üyge süyenip, kara da tur.”* (Ergun, 2002, s.93).

*“Karğan-av, sen kalaysın men değende,
Kurıydı intızarım sen değende.*

*Arşintöz, alma mayın, bev karağım,
Bal tatır silekeyin şçdegende.*

*Karğan-av akşa cüzün aydan appak,
Avlınnan şığalmaymın aynalaktap.
Kasına eşbir adam bara almaydı,
Körgende ak cüzindi tayğanaktap.” (Ergun, 2002, s.94).*

Akınlr sözlü edebiyatta daha güçlü oldukları için, halkın dilini kullanırlar. Kullandıkları dil, her kesimin anlayabileceği bir dildir. Halktan her kesimin okuyup idrak edebileceği bir dil ve üslupla şiirlerini yazmışlardır. Bu durum aynı zamanda şiirlerin evrensel kalıba bürünmesini de sağlar. Çünkü akınlr, bu vesileyle doğal olanı yine doğal bir dille anlatmayı tercih ederler.

4.3. Sanatlı Söyleyiş

19. ve 20. Yüzyıl Kazak akın ve jıravların şiirlerinde edebi sanatlara yer verdikleri görülür. Sanatlı söyleyiş, bir şiirde ifade edilmek istenen anlamı verebilmek için kullanılan bir yöntemdir.

4.3.1. İstifham

“Sözü, sorulan şeye yanıt isteme amacı gütmeyen, duyguyu ve anlamı güçlendirmek için soru biçiminde söylemektir. Türlü varlıklar ve olaylar karşısında duyulan şaşkınlık, hayranlık gibi durumlarda da bu yola başvurulur. Herhangi bir duygu, düşünce ve kavram üzerine dikkati çekmek ya da dikkati sürekli olarak bunlar üzerinde tutmak da yinelenen soru adlarıyla sağlanır” (Dilçin, 2019, s. 456).

*“Küheylan var mıdır toynağı kertilmeyen,
Şahin var mıdır kanadı kıvrılmayan.
Kader anı, ecel geldiği zaman,
Kimler yok ki birbirinden ağlayarak ayrılmayan.*

*Hastalanmamış sağlam insan var mı?
Ölümden daha büyük düşman var mı,
Karşılık istemeden verdi, karşılıksız aldı,*

Buna bir diyeceğin var mı?

Yaşarken birlik ara insana uygun,

Anlamayana söylenen sözün olur ziyan.

Bakiye giden tekrar gelmez,

Gelmeyecek olana döktüğün gözyaşı ziyan.” (Arıkan, 2014, s.171).

Orınbay Bertagıulı, bu şiirinde istifham sanatını kullanır. Anlamı daha iyi ifade etmek ve okuyanı inandırmak amacıyla yapılan bu sanat, okuyucuyu şiirdeki muhabbete dahil etmenin en iyi yollarından biridir.

“Ölenlerin ahretini sattıyor musun?

Kefen toplayıp eğleniyor musun?

İnsan ölmeyip de, nafakanı alamazsan,

Sağa sola kıvranıp baş köşede yatacak mısınız?” (Arıkan, 2014, s.238).

Süyinbay Aronulı ise bu şiirinde, dünyada insanların değerleriyle oynayıp çıkar amacı güden insanları soru sorarak hatırlatır ve onların yaptıklarının ne kadar yanlış olduğunu dile getirir.

4.3.2. Teşbih

“Sözü daha etkili bir duruma getirmek için, aralarında türlü yönlerden ilgi bulunan iki şeyden, benzerlik bakımından güçsüz durumda olanı nitelikçe daha üstün olana benzetmektir” (Dilçin, 2019, s. 405).

“Halka faydalı han olsan,

Ciğerim, can damarımsın.

Birçok yıldızın içinde,

Tek başına doğan çolpansın.

Adaletten ayrılсан,

İki gözü kanlanıp,

Yemekten başka şey düşünmeyen,

Ormanda yaşayan çakalsın.” (Arıkan, 2014, s.239).

Süyinbay Aronulı, bu şiirde devrin ileri gelenlerini eleştirir. Bazı hanları ve beyleri yabanî hayvanlara benzetir. Onları hırsızlarla aynı kefeye koyar. Asıl önemli

olanın insanlık olduğunu söyler. Şair, zenginliği bir kuşa benzeter. Zenginliğin uçup gidebileceğini belirtir.

*“Ben söyleyeyim şiiri arıma ithafen,
Yüreğim çarpıp kaynayan kanıma ithafen.
Ben değilim menfaat için yurdu gezen,
Gördüğünün malına mülküne şiir ithaf eden.*

*Akıl derya insana bilim deniz,
Cömert yürek, güç gayret ikisi ikiz.
Bileği güçlü, sezgileri sığ,
Vali Şeken, bu yüzden olmuş semiz.*

*O zaman ben göl derya gibi taşarım,
Mutluluktan kuş gibi uçarım.
Ölsem de tekrar doğrulup başımı dikip,
Şad olup mezarımın üstünde otururum.”* (Arıkan, 2014, s.246).

Nogaybay Süleymenulı, bu şiirinde kendisini göle benzeterek teşbih sanatını kullanır. Mutlu olmanın verdiği heyecanla da kendisini kuşa benzeterek uçuşunu tasvir eder.

4.3.3. Tezad

“İki düşünce, duygu ve hayal arasında birbirine karşıt olan nitelikleri ve benzerlikleri bir arada söylemektir” (Dilçin, 2019, s. 449).

*“Kötüler kendilerini büyük biri olarak görür,
Kendinden başkasını kendinden aşağı görür,
İyiler akan su, yüce dağ gibidir,
Yayılır, nerede iyi yer varsa oraya yerleşir.
Yiğitler korununuz kötü dosttan,
Kötü dosttan iyidir düşman.”* (Arıkan, 2014, s.176).

Şal Külekeulı'nın bu şiirinde, kötü-iyi, dost-düşman gibi kavramların açıklamaları verilerek aynı zamanda tezad edebî sanatı kullanılır.

*“Karadağın başından göç gelir,
Göçtükçe başı boş deve yavrusu gelir,
Bağırıp çağırıp durmayın yiğitler,
Birisine erken, birisine geç gelir.*

*Karadağ’ın başınsan göz gelir,
Göçtükçe başı boş deve yavrusu gelir.
İyi kızın evine damat olsan,
Tabak tabak önüne et gelir.
Kötü kızın evine damat olsan,
Döş bir yana, döşeğin bile geç gelir.”* (Arıkan, 2014, s.176).

Köteş Rayimbekuli bu şiirinde ilk iki dizeyi tekrar eder. Erken-geç, iyi-kötü gibi ifadeler tezat sanatına örnek teşkil eder.

4.3.4. Tecâhül-i Arif

“Tecâhül-i ârif, nazımda ve nesirde bilinen bir hususun bir nükteye bağlı olarak bilinmiyormuş gibi ifade edilmesidir.” (Saraç, 2013, s.49)

*“Nasıl hayat süreriz ata binmeden,
Toyda nasıl geziniriz koşmadan.
Sahibinin başı beladan kurtulmazsa,
Tek at nasıl ölsün, büyüyüp ölmeden.”* (Arıkan, 2014, s.171).

Köteş Rayimbekuli bu şiirinde, cevabını bildiği soruları sorarak Tecâhül-i Arif sanatını kullanır. Hayatın nasıl sürüleceği, köyde nasıl eğlenileceği ve atların hayat için ne kadar önemli olduğunu bildiği halde sorular sorarak anlamı kuvvetlendirir.

4.3.5. Tenasüb

“Tenâsüb, aralarında anlam bakımından tezat (=karşıtlık) dışında bir ilişki bulunan iki ya da daha fazla sözcüğü bir ibarede toplamaktır.” (Saraç, 2013, s.36)

*“Ben söyleyeyim şiiri arıma ithafen,
Yüreğim çarpıp kaynayan kanıma ithafen.
Ben değilim menfaat için yurdu gezen,
Gördüğünün malına mülküne şiir ithaf eden.*

*Akıl derya insana bilim deniz,
Cömert yürek, güç gayret ikisi ikiz.
Bileği güçlü, sezgileri sığ,
Vali Şeken, bu yüzden olmuş semiz.*

*O zaman ben göl derya gibi taşarım,
Mutluluktan kuş gibi uçarım.
Ölsem de tekrar doğrulup başımı dikip,
Şad olup mezarımın üstünde otururum.” (Arıkan, 2014, s.246).*

Nogaybay Süleymenulı'nın bu şiirinde, ölüm ve mezar gibi kavramlar kullanılarak tenasüp sanatına yer verilmiştir.

*“Haram ise iğrenir su içmekten,
Aldatma, yalan yayılır düzenbazdan,
Hiç duyulmadık söz çıkar açık gözden,
Kitap, Kur'an, söylediği doğruysa,
Koyun sığırını saklasın Mollanın kendisi,
Cenneti gören bir can yok bu kişiden.” (Arıkan, 2014, s.178).*

Şal Külekeulı'nın bu şiirinde, Kur'an, kitap, cennet, haram gibi kelimeler kullanılarak tenasüp sanatına yer verilir. Ayrıca bu kelimeler ile haram yiyen ve açgözlü davranan kişileri eleştirir.

4.3.6. Teşhis

“Teşbih, insan dışındaki canlı ve cansız varlıkları, düşünen, duyan ve hareket eden bir insan kişiliğinde göstermek, kişileştirmektir” (Dilçin, 2019, s. 419).

*“Söyleyiverse, bitmez Şal'ın öğüdü,
Obrun koca kemik geçer geniş tir boğazı.
Önüne gelen aşa düşmanmış gibi saldırır,
Olsa da başkasının kısmeti.*

*Yabani kuş ile duvadaki çölü bilir,
Karga ile kuzgun halkı bilir.*

Utanmaza baş ile kalça kemiği koysan,

Vahşi kurt gibi yemeyi bilir.” (Arıkan, 2014, s.178).

Şal Külekeuli'nın bu şiirinde, halk arasında zorbaları, adaletsiz davrananları ve aç gözlü olanları teşhis sanatıyla şiirine yansıtır. Bu kişileri, karga ile kuzgunun halkı bilircesine şiirinde gösterir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

19. VE 20. YÜZYIL KAZAK AKIN VE JIRAVLARIN ŞİİRLERİNDE MUHTEVA

5.1. Adalet

Kazak akın ve jıravların şiirlerinde adalet ve eşitlik kavramları sıkça görülür. Şiirlerin neşredildiği yahut söylendiği dönemde Rus baskısı en şiddetli haliyle hissedilir. O dönemin tarihi ve siyasi panoramasına bakıldığında, Çarlık Rusyası'sı ve yöneticileri kaynaklı pek çok adaletsizliklerin yaşandığı görülür (Kundakcı, 2019, s.198)

*“Abılay, Botakan'ı sen öldürdün,
Zavallı erin günahı yok, niye öldürdün?
Han himayenekilerle davalı olup,
Ak ordanın (han sarayına) üstüne asker getirdin.*

*Abılay, yanıp gitti yaptığın şehrin,
Meyramlara ne idi yapıştırdığın iftiran.
Janay'ı tam olarak bugün salmazsan,
Ertesi gün dul yetim kalır-balam” (Arıkan, 2014, s.171).*

Bu şiirde Kôteş Rayımbekulı'nın adalet anlayışını görmek mümkündür. Şair bu şiirinde, Abılay Han'a karşı kendi boyundan birinin adalet arayışını konu edinir. O dönemde Abılay Han ile kendi himayesindeki insanlar arasında bazı anlaşmazlıklar çıkar. Bu anlaşmazlık neticesinde Botakan adlı genç vefat eder. Akın, o gencin kan parasını Abılay'dan talep eder.

*“Haram ise öğrenir su içmekten,
Aldatma, yalan yayılır düzenbazdan,
Hiç duyulmadık söz çıkar açık gözden,
Kitap, Kur'an söylediği doğruysa,
Koyun sığırını saklasın Molla'nın kendisi,
Cenneti gören bir can yok bu kişiden” (Arıkan, 2014, s.178).*

Şal Külekeuli ise bu şiirinde, düzenbaz Mollaların halkı soymalarına karşı yaptıkları adaletsizliklerinden söz eder. Sahtekar Mollalar hakkındaki olumsuz fikirlerini beyan eder. Şair, sürekli akıllarında düzenbazlık ve çıkar duygusu barındıran Mollaların bu yönlerini Kur'an ve din ile kapatmaya çalıştıklarını ifade eder.

5.2. İşgal

19. yüzyılın başlarından itibaren Rus yönetiminin, işgal politikasını uygulamaya başlamasının ardından Kazak edebiyatında da milliyetçi ve özgürlükçü mücadele kavramları sık sık kullanılmaya başlandı. Bu sebeple akınların şiirlerinde işgalin ortaya çıkardığı etkilerin ve duyguların görülmesi olağandır. Bu eserler, dini ve milli duygular beslerler. Bu bağlamda, o dönemin şiirleri halkı teselli etme ve mücadeleye geçme hususlarında etkin bir rol oynar (Cicioğlu, 2016, s.332-333)

“Nasıl hayat süreriz ata binmeden

Toyda nasıl geziniriz koşmadan

Sahibinin başı beladan kurtulmazsa

Tek at nasıl ölsün, büyüün ölmeden!?” (Arıkan, 2014, s.171).

Kazak topraklarının korunması için bütün mücadelelerde yer alan Köteş, birçok sefere katılmış ve şiirlerinde bunlara yer vermiştir. Bu şiirinde toprakların işgal edilip hayata nasıl devam edileceği konusunda şairin kafasında birtakım soru işaretleri göze çarpar. At, pek çok millette özgürlüğü temsil eder ve Köteş de özgürlüğü at ile bağdaştırıp işgal altında kalmaya yanaşmadığını dile getirir.

“Kötüler kendilerini büyük biri olarak görür,

Kendinden başkasını kendinden aşağı görür,

İyiler akan su, yüce dağ gibidir,

Yayılır, nerede iyi yer varsa oraya yerleşir.

Yiğitler korununuz kötü dosttan,

Kötü dosttan iyidir düşman.” (Arıkan, 2014, s.176).

Şal Külekeuli ise bu şiirinde kötü insanın işgal eden düşmandan daha tehlikeli olduğunu söyler. İşgal eden düşmanın niyeti bellidir ancak kötü niyeti asla anlaşılamaz. Tabii, bir ülke için işgale uğramak son derece bahtsız bir durumdur ancak içerideki kötü dost tehlikesi yıkımı daha da hızlandırır.

5.3. Din

19. ve 20. Yüzyıllar Kazak edebiyatında dini-kahramanlık konulu destan ve halk hikayeleri sıkça görülür. Bu ürünler, önce hattatlar tarafından el yazması olarak yazılır. Daha sonra imkanlar dahilinde kitaplaştırılıp basılır. Burada amaç kitapların halk arasında yayılmasıdır (Cicioğlu, 2016, s.333)

*“Mekke ve Medine’ye yolun (ta) bir ucu
İmanlı olur mu (oraya) giden kişi?
Ata-anana, misafire hürmet et,
Mekke’nden de nurludur evin içi”* (Arıkan, 2014, s.177).

Şal Külekeuli’nın bu dörtlüğünde, din tüccarlığı yapan Molla ve İmamlara gönderme vardır. Şiir, onun için olumsuzlukları yerme, kötü olanı ayıplama aracıdır. Günah işledikten sonra Mekke’ye gidip hacı olmanın manasız olduğunu, bunun yerine kötülüğe hiç bulaşılmaması gerektiğini savunur. Ayrıca yine bu dörtlükte fakirliğin oluşturduğu sıkıntılara da dem vurur.

*“Tövbe etmez, tevfik etmez
Azmış halkın Mollası,
Söylediği sözünün
Hiç mi olmaz doğrusu
Herkesten üstün zengin oldun,
Nefsini niye dizginlemedin?
Yeterli oldu halka da
Senin verdiğin imanın!”* (Arıkan, 2014, s.199).

Duvlat Babatayulı ise halkın dini duygularını sömüren din adamlarını sert bir dille eleştirir. Bu kişilerin halkı gereğinden fazla etkilediğini, hatta muska yazmalarını doğru bulmaz. Özellikle din adamlarının bağlı olduğu konunun halk üzerinde etkili olması hasebiyle gösterdikleri davranışların birçok yönden yanlış olduğunu söyler. Bu tarz din adamlarının da halkın sırtından geçinerek zengin olmalarını sert bir dille eleştirir.

*“Huda’yı bilmek lazım, peygamber hak,
Bu sözümü cemaat dinleyip bir bak,
Dinim İslam, kitabım Kur’an için deyip,*

*Böylelikle söylesin til ile ağız, ...
Bir kulum var, yaratmam gerek onu,
Yeryüzünde olacak mekanı,
Çıkmış melekler sözümü dinleyip,
Yaratmam gerek insan kılıp onu,
Topraktan yaratayım insan dedi,
Cebrail buyurayım sana dedi
Git de Magrip, Maşrik arasından
Bir avuç toprak getir bana dedi.” (Arıkan, 2014, s.223-224).*

Orınbay Bertagıulı, İslam dinini, felsefesini ve tarihini çok iyi bilmektedir. Bu kabiliyetini şiirlerinde de görmek mümkündür. Şiirleri, insan ve din ilişkilerini, hayatın sınırlarını anlatmaya yöneliktir. Şair bu şiirinde Allah’ı ve peygamberi bilmek gerektiğini ifade eder. Cemaat ve tarikatların “Dinim İslam, kitabım Kur’an” deyip bunlarla yetinmemeleri gerektiğini ifade eder. İnsanların yaşamlarının da İslam dinine ve Kur’an’ın kaidelerine uygun olması gerektiğini söyler.

5.4. Fakirlik

Kazak edebiyatında şairler şiirlerinde kendini düşünen zenginler, cahil mollalar ve halkı soyan hanlar ile mücadele etmek için halkın fakirlik ve yoksulluk içerisinde olduğuna dikkat çekerler. Dönemin ekonomik ve siyasi hayatına da tenkitlerde bulunan şairler, halkı bu durumdan kurtarmak için çareler ararlar. Bu çareleri, halkın da zihninde yer edinmiş kahramanlar üzerinden anlatırlar (Uygur, 1997, s.4)

*“Fakirlik, yapıştın bala yaşta,
Beni rezil ettin eşe dosta
Aç belimden kucaklayıp ayrılmazsın
Aşına olduğun yok muydu benden başka” (Arıkan, 2014, s.176).*

Şal Külekeulı, bu şiirinde de fakirliğin ortaya çıkardığı sıkıntıları anlatır. Fakirliğin insanları öldürmediğini, öldürmekten beter ettiğini bu dörtlükte yansıtır.

*“Fakirlik, gençliğimde gelmemiş idin,
Yeneceğine beni inanmamış idin.
Seksene gelip titreyip otururken,*

Yaşlılıkla birlikte beni yendin.” (Arıkan, 2014, s.181).

Kobılan Börıbayulı ise bu şiirinde, sonradan darlığa ve sıkıntıya düştüğünü, bununla birlikte ihtiyarlığın dertleriyle birleştğini ifade eder. Gençken daha heyecanlı olan insana fakirliğin tesir edemeyeceğini savunur ancak yaş ilerlediğinde ve insanın el ayaktan düşüp iş yapamaz hale geldiğinde fakirliğin daha da tesirli olacağını söyler.

5.5. Dostluk

Kazaklar, bir devlet olmadan evvel “cüz” adı verilen kabılelere ayrılırlar. Aynı boydan gelenler, kardeş ve yakın dost sayılır. Aynı boydaki bu insanlar, hiçbir zaman ayrılmazlar ve aynı kandan gibi hayatlarını idame ettirirler (Junayeva, 2019, s.13)

*“Kötüler kendilerini büyük biri olarak görür,
Kendinden başkasını kendinden aşağı görür,
İyiler akan su, yüce dağ gibidir,
Yayılır, nerede iyi yer varsa oraya yerleşir.
Yiğitler korununuz kötü dosttan,
Kötü dosttan iyidir düşman.” (Arıkan, 2014, s.176).*

Şal Külekeulı bu şiirinde, iyi insan ile kötü insan arasındaki farkı gösterir. İyi insanları uyanık olmaları konusunda uyarır. Şaire göre en kötüsü dost gibi görünen düşmanların olmasıdır. Şair, kötülerin asla gerçek kimliğiyle ortada dolaşmadıklarını ve en büyük tehlikenin de bu olduğunu söyler. İyi insanların asla kötü insanlarla dostluk kurmamalarını öğütler. İyi insanın dağ gibi heybeti önünde kötü insan kaybolmalıdır.

5.6. Ölüm

Ölüm, insanın varoluşunun temel gerçeğidir. Ölüm, insan hayatının anlam kazanmasını sağlayan ve kaçışı olmayan bir gerçektir. İnsanın zihninde sürekli var olan ve insanın zihnini meşgul eden bir olgudur. İnsanoğlu hayatı boyunca ölümü her daim sorgular (Osanova, 2019, s.164)

*“Bu dünyanın misali,
Uçup geçen kuşla bir
Ömürde yaşanan güzellik,
Uyurken görülen düşünle bir.*

*Bu ölüm nerde yok,
Parlayıp duran ayda yok.
Işıldayan güneşte yok.
Öteki tarafa gittikten sonra,
Bin liralık kaygıdan,
Bir liralık fayda yok.” (Arıkan, 2014, s.179).*

Şal Külekeuli burada, ölümü konu edinir. Dünyanın misafirhane olduğunu, insanların ise misafir olarak gelip geçtiğini ifade eder. Bu bilincin de gerekli olduğunu inanır. Şair, insanların öldükten sonra dünyanın değişmeyeceğinden bahseder. Yani düzenin bu şekilde geldiğini ve bu şekilde devam edeceğini söyler. Şair, ölümün kainat üzerindeki her varlık için kaçınılmaz bir son olduğunu dile getirir.

*“Ey, Şingiz Bey, Zeynep Hanım, kaldırın başınızı,
Hangi Kazak düşünmüş senden üstün?
Yedi Momın (boyun) çocukları geldik size,
Gözyaşı dökerek kapınıza.*

*Tarihte pek çok insan görmüştük,
Nice mutlu günler yaşamıştık.
Yaşımız bu yaşa gelinceye kadar,
Şokan gibi iyi bir gençle karşılaşmamıştık.*

*Şokan 'ın çok genç yaşta öldüğü gündür bugün,
Yasa boğup halkını, yurdunu gittiği gündür bugün.
Cana yakın, aydınlık yüzünü hatıralarda bırakıp,
Dünyadan çare bulamayıp göç ettiği gündür bugün.
Ezelden böyle yapılmışsa ne yapabilirsin?
Yazmışsa kader nasıl boyun eğmezsin?
Ah, aziz genç halkı için çok çırpındı,
Nasıl da ölümüne üzülmezsin?*

Dünyadan yoksul da geçmiş, sultan da,

*Şerbetini bu hayatın herkes beklemiştir.
Bırakmaz seni ecel saklansan da,
Alim eflatun (Platon) hani nerede?*

*Sonunda bu sıra çoğuna gelip,
Ulema, bilginlerin hepsi göç etmiş.
Başı sonu buna vardığı için,
Bugün sen de yasla karşılaştın.” (Arıkan, 2014, s.227).*

Türk topluluklarında ölüm haberi direkt olarak ölen kişinin yakınına söylenmez. Kazak Türklerinde de bu gelenek böyledir. Ölen kişinin yakınına bu haber ya bilmecelemler ile alıştırma alıştırma ya da müzik eşliğinde ağıtlarla söylenir. Şair Orınbay Bertagıulı bu şiirinde her canlının ölümlü olduğunu, ölüm için üzölmemek gerektiğini ifade eder. Şair, bu dünyadan fakirin de zengin de alimin de cahilin de geçtiğini ve hiçbirinin kalıcı olmadığını ifade eder. Ölümün bir çaresinin olmadığını, bilakis ölümün kendisinin bir çare olduğunu belirtir.

5.7. İhtiyarlık

Kazak edebiyatında şairler, şiirlerinde özellikle altmış yaşla birlikte sakallarının ağardığını, saçlarına aklar düştüğünü, seslerinin eskisi kadar gür olmadığını ifade ederler. Fakat, insanların o yaşlarda olmalarına rağmen kendi güçlerinden bir şeyin eksilmediğini söylerler. Ayrıca ihtiyarlığın yaşla ilgisi olmadığını birçok yerde dile getirirler. Bu durum sadece güç ve kuvvetle alakalı değildir. İnsanın yaşama süreci boyunca yapmakla mükellef oldukları her şeyi zamanında yapması konusunda uyarıda bulunurlar (Sağlam, 2019, s.197).

*“İhtiyarlığı vehim edip duruyorsun,
Eli yüzü öğleden sonra yıkayayım deyip.
Beş vakit, beş namaz, kaldı taharet,
Ne hale sokuyorsun, Huda'm deyip.” (Arıkan, 2014, s.181).*

Kobılan Börıbayulı bu şiirinde, zaman ve ihtiyarlık kavramına dikkat çeker. Şair ayrıca, yaşın ilerlemesini bahane edip yapılması gereken işleri erteleyen insanı eleştirir. İnsan, gençken hiçbir şeyi ertelememeli ve sonraya bırakmamalıdır. Özellikle dini vecibeler her yaşta uygulanmalı ve yaşlılık bahane edilmemelidir.

5.8. Kahramanlık

19. ve 20. Yüzyılda jıravlar, kopuz eşliğinde kahramanlık destanları üreten ve aktaran şairlerdir. Bu şairler, kahramanlık destanlarını en güzel üreten akın ve jıravlar olarak anılırlar. Bu sebeple Kazak hanları ve boyları, jıravları her zaman himaye etmişlerdir. Jıravlar, ozanlar gibi savaşlarda orduları kahramanlık destanları ve şiirleri söyleyerek harekete geçirirler (Çetin, 2003, s.404)

*“Geçmişteki Er Espembet,
Gerçek er derlerdi.
Dile mahareti olan şeşenlerin şeşeni (hatibi),
Topluluk içinde yenilmez,
Örnek olacak sözler söylese,
Düşmana saldırısa lideri...”* (Arıkan, 2014, s.191).

Duvlat Babatayulı, halk arasında meşhur olan Espembet efsanesini kahramanlık adı altında konu edinir. Şair bu şiirinde yetim kalan çocukların halini anlatır. Yetim kalan Espembet, efsaneye göre kendi memleketinden ayrılmak zorunda kalmıştır. Espembet büyüdükten sonra tekrar memleketine dönmek ister. Yaşadığı topraklar Kalmuklar tarafından saldırıya uğrar. Espembet de bu savaşta büyük bir yiğitlik gösterir.

*“Özliyorum adını andığımda İsatay’ı!
Yiğit doğmaz halkın bahtına onun gibi.
Avamdan çıkmış (ama) halkın sevip
“hanımız” dediği,
Yiğit idi her şeyi yerli yerinde.*

*Yiğit doğmaz halkın bahtına onun gibi,
Karakteri değişken doğan ay gibi,
Benekli boz, benekli ala at gibi.
(Tecrübeli, gün görmüş geçirmiş)
Er idi, kutum idi, aman Allah’ım.*

*İsatay, elin nazlısı, el önderi
Bir ben değil, bütün Alaşa tanınırdı,*

Halka dayanak, bana dayanak er İsatay,

Ayrılıp Şerniyaz'ın ondan, kaygılı idi.” (Arıkan, 2014, s.215).

Bilindiği üzere Kazak şiirinde İsatay Kazak şairinde önemli bir kahraman olarak görülür. Onun yiğitliğini bilmeyen yoktur. Yiğitlikleri dilden dile dolaşır. Birçok şair İsatay ile alakalı kahramanlık şiirleri yazar. Şerniyaz Jarılgasulı da Mahambet gibi halkın kurtarıcısı ve önderi olarak İsatay'ı görmektedir. Şerniyaz bu şiirinde de İsatay gibi bir kahramanın bir daha hayata gelmeyeceğini ifade eder.

5.9. Dürüstlük

Kazak edebiyatında şairler halka iyilik ve dürüstlüğü, sevinç ve üzüntüyü anlatan şiirler kaleme alırlar. Bu eserler ile Kazak Türklerinde hayata karşı bakış açılarının nasıl olması gerektiğini ifade ederler. Milli düşünceyi kuvvetlendiren bu fikirler, yeni neslin yetişmesinde bir aktarıcı görevi üstlenirler (Sahipova, 2005, s.159)

“İyi olan sultana,

Adil demeyip de ne deriz.

Herkese eşit davranıp,

Halkını refaha kavuşturunca,

Akıl sahibi iyiler,

Sırrını ele belli etmez,

Geyikle ceylan gibi

Sabır ağırlık olunca (sabırlıysa).” (Arıkan, 2014, s.194).

Duvlat Babatayulı bu şiirinde, Taşkent'i yöneten güçlü Narınbay, Kuttıbay, Baykara gibi ataları ile kendi babası ünlü Şeşen şair Aytaylak'ı karşılaştırarak alay eder. Şaire göre devleti yönetenler akıllı, dürüst ve halkın menfaatlerini düşünen kişiler olmalıdır. Fakirlere ve güçsüzlere yardım edilmesi ve insanlara eşit davranılması gerektiğini düşünür.

5.10. Halk ve Memleket

Kazak şairler, şiirlerinde halkın içindeki bütün meselelere değinirler. Halkı ve memleketi tanıyıp örf ve adetleri, töreleri geniş bir şekilde dile getirirler. İdarecileri ve beyleri, halka faydası olmayan, zararı olan düşünce ve hareketleri eleştirirler. Şairler her dönem halkın menfaatlerini korurlar. Dünyanın adaletsizlikten temizlenmesi gerektiğini

dile getirirler. Kendi halklarının istikbaline güçlü bir inançla bağlı olan şairler, kendilerinin bu eserleri kaleme alarak tarihte silinmez izler bıraktıkları için mutlu olurlar. Bu eserlerin gelecek nesillere aktarılması hususunda da umutludurlar. Dönemin şairleri, edebiyat gibi sanatın da halka ait olduğunu söylerler. Bu düşünce ile şiirlerini hece vezniyle kaleme alırlar. Kullandıkları dil ve üslup, halkın dilidir (Özdemir, 1992, s.189-194)

*“Elinden devlet gidince,
Ölecek hale gelince,
Yâd olur sana, düşman olur,
Kadının ile balan da.
Şehre doğru koşup,
Uşaklığa gidersin,
Rus’un koruyup ağılını,
Saldırgan it gibi ürürsün...
Söylediğim bu sözüm,
Ömrüne faydalı,
Başından olsa eğer akıl.”* (Arıkan, 2014, s.197).

Duvlat Babatayulı, halk ile memleket arasında güçlü bir bağ kurar. İki unsurun da ayrılmaz bir bütün olduğuna kanaat getirir. Şaire göre, bir toprağın kaybedilişi, esasında o halkın da kayboluşuna işarettir. Geçmişte huzur içinde yaşayan halkın gelecekle alakalı kaygıları olduğunu ifade eder. Halkın o topraklardan ayrılışı şair için sadece yaşam şartlarının kötüleşmesi değil, ruhanî olarak da dağılışı anlamına geldiğini belirtir.

*“Kuvandık, Altay, Karpık’ı dolaştım
Dinledim halkın iyilerini ayırt ettim.
Birisinin kusuru olsa yüzüne söyleyip,
Parasına, puluna, mevkiine bakmadım.”* (Arıkan, 2014, s.218).

Şöje Karjavbayulı, bu şiirinde bütün Kazak Türklerinin şiirlerini okuduğunu ve dinlediğini ifade eder. Kendisi, şiirlerini aktarırken her zaman doğruları söylediğini, şiirlerini beğenmeyenleri de bir başka şiirinde eleştirdiğini söyler. Şairin bu şiirinde anlaşıldığı üzere, para, unvan, makam gibi kavramların karşısında eğilmediği görülür. Toplumun her kesiminden insanlarla muhabbete girerek, insanların kusurlarını ve

hatalarını yüzlerine söylemeyi yeğler. Bunu yaparken de muhatabının mevkiini görmezden gelir. O insana sadece “insan” gözüyle bakar.

Kazakların ünlü akın şairlerinden Mağcan Cumabaev’de bu konu en çok işlenen temalardan biridir:

“(Şehir şair ve bozkır şair arasındaki tartışma)

Şehir şairi:

Sen kimsin, şişman, tam gövdeli?

Muhtemelen bir boğa.

Bakış açınızdan, yürüdüğünüz yoldan,

Refahınızın her yönüyle.

Bozkır şair:

Kazak, Kazak olmaktan gurur duyuyorum,

Sloganı Alaş.

Kazak yaşamını seviyorum, ben Kazakım,

Neden Kazak olmaktan korkuyorum?

Bozkır boyunca uçan gönüllü,

Uzayın sütünü içip büyüdüm.

Kusmadın, kusmadın,

Şehir sokaklarının yokluğunu sıkın.

Altay, İrtys, Syrdarya, İşim, Ural,

Aralarında hareket ettim ve temeli dağıttım.

Ülkem, ülkem, kocam,

Bozkırda büyüdüm ve zengin oldum.

Adam Türk torunları ile ünlüdür,

Bir zamanlar Avrupa'yı sarstı.

Giriş bir kapı, çıkış bir delik,

Batı ve Doğu'da yaşadı.

Dünün Cengiz Han'ın torunlarına,

*Birçok kral * ve birçok prens eğildi.*

Kazak, Kazak olmaktan gurur duyuyorum,

Sloganın adını alacağım,

Kazak yaşamını seviyorum, ben Kazakım,

Neden Kazak olmaktan korkuyorum?

Kral kraldır.

Şehir şairi:

Kazaklar neyi sevmeyi sevdi?

Duygusal olarak 'benzin tükendi' hissini mi hissediyorsunuz?

Yakında sizinle konuşun ve iyi içeriği takip edin.

Bu kadar aşk gibi mi?

Bozkır şair:

Kalbime çekildim,

Saryarka, Sarydala benim doğum yerim.

Mavi kubbenin altında mavi bir masata var,

Sarı ışık ile yaldızlı.

Geniş bozkır, tozsuz hava, temiz yerleşim,

Kokuyor ve yüzümü seviyorum.

Göbek gibi sığır ve hayvanları yetiştirdi

Yaz meraları, sonbahar meraları, kış meraları.

Köyü beyazla doldurmak,

Bin atlı dev bir göl.

Kuşbakışı bir görünümle,

KokŞigeŞ tomars, nehirler.

Semt sığırlarla dolu, kısraklar bağlı,

Ülkem nehirlerin kıyısına indi.

Bir çukur kazdığı sahilde,

Ölen dehayı hatırlamak.

Dağlar ve tepeler han tarafından yetiştirilmiş,

Dudakları ile bir bayrak ve bir tulpar.

Düğünler, nedime,

Hayal kırıklığı yaratan keder, üzüntü.

Anadilimi seviyorum - ana dilim,

Beşiğin içindeyken öğrendiğim bilgiler.

İniş yaptığım andan itibaren,

Kulaklarıma tanıdık bir ürün.

*Annem beni bu dille düzeltti,
"Oğlum, ruhum." Dedi.
Bu dilde bilinen ilk kişi,
"Kardeş" kelimesi bir aşk kelimesidir.
Kaçtı, arkadaşının şapkasını aldı,
Bu dilde sahada özgürce oynadım.
Bu dilden ilk çıkan,
Vahşi doğada yaşam güzelliği.
O dilde arzumu ifade ettim,
İlk sevgilime kalbim;
Arkamda saklandı ve "Ruhum" dedi.
Boynuma koyduğumda ...” (Jumabayev, 2012: 54)*

Cumabaev bu şiirinde, görüntüyü bir kurttan daha az gördüğünü, büyük bozkır, tozsuz hava, temiz yerleşim alanlarıyla gurur duyduğunu ve buraları çok sevdiğini ifade eder. Ülke için hayatlarını ayırmayan beks ve hanları özlediğini, bilge dansçıları, bayrak ve tulparları süren kahramanları övdüğünü, sağ ve solu özlediğini, bozkırların şairlerini ve şifacılarını, insanı mutlu eden İslam'ın yüksekliğini görmezden geldiğini söyler; yaşlılara ve gençlere saygı duyar; Kazak geleneklerini ve doğasını böyle güzel bir sözlerle anlatır. Şehir ise bozkırların cahilliğinden, okuma yazma bilmediğinden ve okuma, yazmadan başka bir şey olmadığından şikâyet eder.

5.11. Rus Baskısı

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kazak Millî Edebiyatı, Batı edebiyatında meydana gelen edebî cereyan ve akımlara yönelmeye başlar. Bu durum, esasen Rus İmparatorluğu'nun Kazak toprakları üzerinde faaliyete geçirmeye başladığı sömürgecilik düşüncesinin bir tesiridir. Bu sömürgecilik düşüncesiyle birlikte Kazak edebiyatı, hem Rus edebiyatı hem Batılı edebi çevrelerle tanışma fırsatı yakalamış olur (İbragim, 2013, s.164)

*“Elinden devlet gidince,
Ölecek hale gelince,
Yâd olur sana, düşman olur,*

*Kadının ile balan da.
Şehre doğru koşup,
Uşaklığa gidersin,
Rus'un koruyup ağılını,
Saldırgan it gibi ürürsün...
Söylediğim bu sözüm,
Ömrüne faydalı,
Başından olsa eğer akıl.” (Arıkan, 2014, s.197).*

Duvlat Babatayulı, bu şiirinde de Rus baskısını dile getirir. Rusların, işgalci tavrıyla karşı karşıya kalacak olan halkın başına gelecek musibetleri anlatır. Halkın kendi topraklarına sahip çıkmaması durumunda Rusların uşaklığına girileceğini ifade eder. Bunu da nasihat üslubuyla Kazak halkına anlatır. Yani şair aslında bir bilge edasıyla Rusların yanında olmanın Kazak Türklerine bir fayda sağlamayacağını ifade eder.

5.12. Savaş

Kazak şairler, her dönem halkın anlayış ve dünya görüşünü yansıtan edebi eserler kaleme alırlar. Kazak halkının baskıcı hanlara, istilacılara karşı milli bağımsızlık ve özgürlük fikirleri edebiyata yansır. Tanınmış şairler, dönemin hanları ve Sovyetler tarafından pek çok kez “halk düşmanı” olarak nitelendirilir ve cezaya çarptırılır (Sahipova, 2005, s.151)

*“Asker toplayıp atlandık,
Beke tay idi durağım.
Nara atıp düşmana saldırdığımızda,
Agatay, Beriş sloganım...
Düşman karaltısı göründü,
Toplanan asker bilindi,
İsatay komutan, ben destekçi,
İsatay'in o günde,
Aktaban atı altında,
Miğferi başında,
Küplere binmişti.*

*Altındaki Aktaban,
Ak ceylan gibi zıplıyordu.
Ona katılan çok asker,
Meleyen koyunlar gibi uğuldar.
Ardımızdan gelip kol yetişti,
Az gelmedi, çok geldi,
Yetiştikleri yeri söyleyeyim,
Beke kumun başında,
Ağaç evin yanında,
Gece boyu bir araya gelip,
Tan atınca yayıldık.
Tan ağardıktan sonra,
Etrafımıza bakındık...
Bakınca her yerden,
Düşman ateş gibi kaynıyor,
Kaynamakla kalmıyor.
Kurşunlarını kar gibi yağdırıp,
Yetişip geldi kuşatmaya...” (Arıkan, 2014, s.207).*

Mahabet Ötemisulı, Kazak Edebiyatı’nda sert ve cesur bir üslupla şiir yazan şairlerden biridir. Bu şiirinde, kahraman olarak gördüğü ve yücelttiği İsatay’ı aslana benzetir. Aslında bu, jırvalık geleneğini gösteren bir durumdur. Şiirde özellikle isyancıların bir grup oluşturup toplandıklarını ve bu isyancı gruba karşı da İsatay ve atının önderliğinde savaşın kazanıldığını belirtir. Şiirin başka bir özelliği de diğer jırvalarda övülen kahraman tipine bu şiirde öz eleştiri yapılmasıdır.

5.13. Şairin Kendi Ruh Halini Yansıtması

İşgal edilmek istenen ülkenin milli değerlerini yok etmek, düşünme yeteneğini kaybettirmeye çalışmak, o ülkenin sömürülmesi için yapılan hareketlerin hızlanmasında ve etkili olmasında en etkili sebeplerden birkaçıdır. Çarlık Rusya’sı, bu ideolojiyi benimsemiştir. Kendi içine kısıtılmak istenen halkın içinden bazı aydınlar da şiirlerini en büyük silah olarak kullanırlar. Kendi duygu ve düşüncelerini şiirlerine yerleştirip

halkı mücadele ve özgürlük konularında harekete geçirmeye çalışırlar (Tural, 1999, s.288)

*“Ey Mahambet yoldaşım,
Aç aslanım, kaplanım.
İşimin bildim onmayacağını
Onmaması nasıl mı,
Yalan söze aldanıp,
Bahtım kayıp başımdan,
Askerim gidip yanımdan,
Bozkırda yalnız kalınca,
Pişman olmanın faydası yok,
Huda’ım, başa getirince,
Zamanı gelince,
Vefasız şu dünyada,
Ecel kapıyı çalınca,
Karanlık mezara girince,
Yanında duracak can var mı?
Bunların hepsini düşünürsen,
Olup bitene boşu boşuna pişman olup,
Ağlayıp durmanın yakışığı var mı?
Yoldaşını düşmana aldırıp,
Canımı feda etmeden bırakıp,
Kaçıp gidecek karakter var mı?...” (Arıkan, 2014, s.208).*

Mahambet Ötemisuli, şiirlerinde kendi ruh halini yansıtır. Kendi ruh halini yansıtırken tarihi olaylarla birlikte halkın da ruh halini yansıtmaktadır. Şair, lirik üslubuyla ateşli bir öğütçü özelliğine sahip olduğunu gösterir. Şiirlerinde felsefi düşüncelerini dile getirdiği görülmektedir. Ayrıca şairin bu dizelerde kendini övdüğü de görülür. Şiirde, Tecahülü Arif sanatını kullanarak cevabını bildiği soruları sormaktadır. Türk kültüründe er kişisini verdiği söz senet niteliğindedir. Şair burada Kazak Türk gençliğinin nasıl bir karaktere sahip olduğunu ifade eder.

5.14. Sosyal Eleştiri

Sosyal eleştiri, halk şiirinde önemli bir yere sahiptir. Aşık, zengin-yoksul arasındaki maddi farklılıktan, toplumdaki zengin-fakir ayrımından etkilenerek sosyal adaletin savunuculuğunu yapar. Ayrıca şiirlerde sadece kendini düşünen yoksul insanları görmezden gelen zenginleri de eleştirir (Arı, 2015, s.266)

*“Bu dünyada,
Aydan güzel bir şey yok,
Gece var da gündüz yok.
Güneşten güzel bir şey yok
Gündüz var da gece yok.
Müslümanlık kimde yok,
Dilde var da yürekte yok.
Fani devlet (mal mülk) kimde yok,
Kiminde var da kiminde yok,
Olgun yiğitler kimde yok
Bunaldığın zaman elinde yok.
Zamanım benim kötüleşti,
Doğruluk, dürüstlük beyde yok,
Hepsini söyle de birini söyle, (kısa ve öz konuş)
Sarıp sarmalayan kız kardeş,
Kazak'ta var da bende yok.” (Arıkan, 2014, s.208-209).*

Mahabet Ötemisulı, bahsi geçen bu devirde doğruluğun ve dürüstlüğün kalmadığını ifade eder. Bununla birlikte şair kendini de zaman zaman yalnız hisseder ve umutsuzluğa kapılır. Söylenilen sözün uzun ve kafa karıştırıcı olmasından ziyade, öz ve kısa olması gerektiğini söyler. Topluma yön verecek olan aydınlar, gece bir ay parıltısı ile ortaya çıkar. Gündüz de güneşin ihtişamlı parıltısını simgeler. Gecenin karanlığı, aslında dönemin cehaletini ve baskısını simgelerken, gündüzün ışıltısı da geleceğin aydınlık olmasını temsil eder.

*“Niyeti kötü insanda,
Hiçbir hayır olmaz.
Mal-mülkünü kaybetmiş insanlara,*

Rızk gelip tekrar konmaz.

Ata-anasını ağlatsa,

Ağlatan yiğit onmaz.” (Arıkan, 2014, s.208-209).

Akın Şöje Karjavbayulı, insanların iyimser, iyi niyetli ve alçakgönüllü olmasını ister. Kötü niyetli olan insanların, dünya işlerinin hayırlı gitmeyeceğine inanır. Ayrıca şair, bu tarz insanları sevmez. Ailesine kötü davranan insanların, toplum içinde kötü hâle düşeceklerini belirtir. Türk toplumunda, ata ve ana kavramları önemli değere sahiptir. Bu değerlere sahip çıkmamak ya da bu değerleri yok etmeye çalışmak, toplumun düzenini bozar.

5.15. İroni

Söylenen bir sözün yahut yapılan bir eylemin aksini ifade etmek anlamına gelen ironi, görünen ile gerçeğin, söylenen ile söylenmek istenenin arasındaki zıtlığı esas alır. İroni, aslında kişinin sosyal çevrede yaşadığı tüm çelişkilere, çıkmazlara karşı bir duruştur. Yazar da bu ortamdaki duruşu bazen inkâr etme bazen de alaya alma yoluyla gösteren şahıstır (Bacaklı, 2017, s.1140)

“Bayeke, sizin kızıdan kötü bir yan var mı?

Kötüleyecek sizin kızı zaman var mı?

Kusurları, görmeden uydurulmuş gibi,

Dilim varmıyor bundan dolayı kötülemeye.

Erkek olsaydı, han olabilirdi her memlekete,

Allah kadın olarak yaratmış,

Çare var mı,

Orınbor sizin kurduğunuz şehirleri,

Akılları hepsinin eşit dâhileri.

Her şeyiyle mükemmel olan balanı doğuran,

Anaları nasıl imiş acaba bunların?

Cennetin peri kızı gibi güzel doğmuş,

Hey, Allah'ım, ne kadar kusursuz balaları.” (Arıkan, 2014, s.214).

Şerniyaz Jarılgasulı'nın diğer şairlerden ayrılan en önemli farkı, şiirlerinde mizaha sıkça yer vermesidir. Diğer şairlere göre, şiirlerinde ironik tarz dikkat çeker. Bu şiirde, kızlarını, eşini över gibi görünür fakat “kızımızı kötüleyecek zaman mı? Dilim varmıyor onu kötülemeye.” diyerek aslında zamanın, doğruları söyleyecek zaman olmadığını söyler.

*“Onu, bunu, hepsini aldın,
Petersburg'a padişahı arayıp gittin,
Buradaki halkı Beytik'i övüyor,
Yüzüne padişahın dik dik bakmış diye.”* (Arıkan, 2014, s.220).

Beytik, bir Kırgız beyidir. Akın Şöje, Kırgız beyini anlatan birçok şiir yazar. Bu şiirlerin bazıları eleştiri niteliği taşır. Bazı şiirlerinde ise Beytik'in gençliğinden başlayıp kaderini nasıl değiştirdiğini anlatır. Kırgız beyi Beytik, halk tarafından korkulan bir beydir. Onun otağına bir at ile yaklaşmak cesaret ister. Fakat Şöje, otağının kapısına kadar atıyla gelir. Bunu gören Kırgız beyi Beytik çok sinirlenir. Bunun üzerine Şöje, dombırasını eline alarak onu öven bir şiir söylemeye başlar. Fakat şair Şöje onu överken esasında yermekten beter ettiği görülür. Şair bunu yaparken cesaretinden ödün vermez. Bey'in yüzüne karşı yiğitlik gösterdiğini söyler fakat aslında onunla dalga geçer.

5.16. Kazak ve Kırgız Türkleri Arasındaki Etkileşimler

Türk boylarının birbirleri arasında ortak bir kültür ve kimliğin oluşmasında destan anlatıcılarının büyük bir rolü vardır. 16. Yüzyıldan beri Türkistan, Rus baskına maruz kalmıştır. Bu baskı neticesinde bölgedeki tüm Türk halkı, coğrafya farklı olsa da aynı kader çerçevesi içinde hüznlerini paylaşmışlardır. Kaderin ve kederin aynı olduğu bir coğrafyada, destan anlatıcıların ve şairlerin aynı acıyı şiirlerinde işlemeleri doğaldır (Şahin, 2010, s.109).

*“Babamın adı Karjavbay, Şöje adım,
Aladağ'ın art yakasından Kırgız zatım,
Anadan doğar doğmaz yörük idim,
Yedi yaşında Şöje akın atanmış adım.”* (Arıkan, 2014, s.218).

Bu dizelerde Şöje Karjavbayulı'nın kendini Kırgız olarak tanıtmaya dikkat çeker. Şöje'nin hayatına bakıldığında, atalarının Kırgız ve Kazaklar arasındaki bir mücadelede Kazaklar arasına getirildikleri ve onlarla birlikte yaşamaya başladıkları bilinir. Bu

sebeple Kazakistan'daki bazı araştırmacılar şair şöje'yi "Atıgay boyunun yeni Kırgız sülalesinden" diye tanıtır. Velhasıl, şöje'nin ataları Kırgız kökenlidir ancak kendisi Kazak topraklarında ve Kazak Türklerinin arasında yetişmiştir.

*"Onu, bunu, hepsini aldın,
Petersburg'a padişahı arayıp gittin,
Buradaki halkı Beytik'i övüyor,
Yüzüne padişahın dik dik bakmış diye."* (Arıkan, 2014, s.220).

şöje bir başka şiirinde, Kırgız beyi Beytik'i anlatır. şair bu şiirde, Beytik'in yaptıklarını dile getirir. şair aslında Kazak'tır. Ancak Kırgız beyi ile iletişime geçmesi, aslında etnik bir köken ayrımı olmadığını göstergesidir. Kırgız beyinin Ruslar ile münasebeti şairi rahatsız eder. Halk bu münasebeti faydalı bir iş sanar ancak şaire göre bu durumun arkasında farklı sebepler yatar. Bu farklı sebepler, Türk milletine karşı olumsuz bir şekilde ortaya çıkabilecek nedenlerdir.

5.17. Kader

Kader, Türk coğrafyasında en sık işlenen temalardan biridir. Kadere bağlılık ve inanç, kişinin hayat üzerindeki sürdürdüğü yaşamı nezdinde çok etkilidir. Halkın diliyle halkın sıkıntılarını dile getiren akın şairler, bu temayı yine insanın bağlı olduğu ananeler üzerinden şiirlerinde işlemişlerdir.

*"Er yiğidin bahtı kayarsa,
Yeniden kursa da olmaz.
İstese akraba vermez,
Ağlasa gözyaşını görmez.
Malını mülkünü yok ettin diye,
Allah'ın takdiriyle olan işe
Canını verse inanmaz."* (Arıkan, 2014, s.219).

Kader, Türk toplumunda birçok edebi türde kendini gösterir. şöje Karjavbayulı, kadere karşı gelinmemesi gerektiğini ifade eder. şairin esasında bu şiirinde, diğer şiirlerine nazaran çeliştiği görülür. Kader, inancın temel simgesidir. Kader, bir nevi teslimiyeti simgeler. Allah'ın takdirini kişi hiçbir şekilde değiştiremez. Razı olunan kader, kişinin nasıl bir hayat idame ettireceğini de belirler.

*“Şokan’ın çok genç yaşta öldüğü gündür bugün,
Yasa boğup halkını, yurdunu gittiği gündür bugün.
Cana yakın, aydınlık yüzünü hatıralarda bırakıp,
Dünyadan çare bulamayıp göç ettiği gündür bugün.
Ezelden böyle yapılmışsa ne yapabilirsin?
Yazmışsa kader nasıl boyun eğmezsin?
Ah, aziz genç halkı için çok çürpindi,
Nasıl da ölümüne üzülmeyizsin?”* (Arıkan, 2014, s.225).

Orınbay Bertagılı ise bu şiirinde kaderin önüne geçilemeyeceğini söyler. Dünyadan göç eden her insan, göç tarihini kendisi belirleyemez. Ancak Allah’tır onu bilen. Şair de bu durumun bilincinde olup ölenler için yas tutulmaması gerektiğini, kaderin bir neticesi olduğunun hazmedilmesi gerektiğini söyler. Ölüme üzülmek, şaire göre yanlıştır. Çünkü hak olana yas tutmak gereksizdir ancak genç yaşta ölenler, her zaman geride kalanlara büyük üzüntü bırakır.

5.18. Cimrilik

*“Bukarbay yoksullara yardım etmiyor,
İyiye kötü söz yakışmıyor.
Elinde devleti çok olan insanın
Konuğuna oğlak kesmek yakışmıyor.*

*Hanım, “oğlak” demen senin ayıp,
Pişman olursun, devlet giderse elden kayıp.
Adı meşhur olan akın için oğlak kesip,
Gitmez miyim şiirle adını halka yayıp.
Ben Orınbay akın idim, halka meşhur olan,
Huzurunda bütün halkın dikkat kesildiği...”* (Arıkan, 2014, s.225).

Orınbay Bertagılı, şiirlerinde birçok övgü ve yergi kullanır. Şöje ve Şal şairleri gibi kendisinin şiirde kullandığı dil de keskin bir dildir. Şair bu şiirde, halk nazarında önemli yere sahip olan ama aslında cimri insanları eleştirir. Özellikle malı mülkü olup harcamaktan kaçınan insan tipini eleştirir. Bu şiirinde de Bukarbay ve eşini eleştirdiği görülür.

5.19. Sosyal Adaletsizlik

Bu devirde en sık işlenen temalardan bir diğeri de sosyal adaletsizliktir. Ancak şairler, bu konuya kendi üslup ve yöntemleriyle değinmişlerdir (Akpınar, 2013, s.187).

*“Huda ’m, bütün canlıları yaratıyor,
Birini az, birini çok kılıp dağıtıyor.
Üst yönetici fareyi yönetici atayıp,
Aslanı ağzına baktırıyor.*

*Çam ağacı kavuk ağacını boyca aşıp,
Üst yönetici iş yapmaz sonunu düşünüp.
Bugünlerde çoğunun aklı karışık,
Yol yordam bilmeyen çobanı yönetici seçip.*

*Beyler para yer tokluğundan,
Fakir hırsızlık yapar yokluğundan.
Hırsızlık yapan fakirden beyler kötü,
Onların herkes alır ensesinden.*

*Birisi hoca, Molla olduğunda birisi baksı,
Nihayetinde, iyi değildir dilencilik.
Bazıları evliya olduk deyip,
Aldatmak niyetindeler böylece halkı.” (Arıkan, 2014, s.228-229).*

Orınbay Bertagılı, halkın sırtından haksız para kazanan yöneticileri eleştirir. Aç gözlü beyleri ve mollaları acımasız bir şekilde bu şiirinde tenkit eder. Bu şiirde fakir insanların yokluktan dolayı hırsızlık yaptıklarını, yöneticilerin ise bu duruma müdahil olmadıklarını ifade eder. Hocaların ve mollaların dilencilik yaparcasına para istemeleri, niyetlerinin iyi olmadığını gösterir. Halkı bu şekilde aldatarak onların parasını sömürdüklerini dile getirir. Devlet yönetiminde iş bilmeyen kişilerin göreve gelmesinin halkı yoksullaştırdığını söyler. Zira yol yordam bilmeyen insanların devleti ve halkı değil, sadece kendi ceplerini düşündüğünü ifade eder.

5.20. Akın Atışmaları

Halk müziği icra eden ve aktaran şairlere Kazakların akın, jırav, ölenşi ve anşi adlarını verdikleri bilinmektedir. Bu isimler arasında akınlar, ayrı bir öneme sahiptir. Çünkü akınlar, sadece şiir icra eden değil, ayrıca destan anlatılarını da dile getirirler. Onlar kendi akınlık yeteneklerini sergileyebilmek için atışmalara (aytıs) katılmak zorundadırlar. Bu durum bir nevi yeteneği tescilleme ve ispatlama anlamına da gelmektedir (Sağlam, 2019 s.190).

“Maylı, Maylı diyenlere may (yağ) olmadın,

Yurttan alıp yemene rağmen zengin olmadın.

Sen kuluşak olalı ne kadar oldu,

Ne kötü bir at, ne kunan, ne tay oldun.” (Arıkan, 2014, s.271).

Şair atışması, Türk topluluklarında önemli bir gelenek olarak bilinir. Şairlerin yetenekleri bu atışmalarda ortaya çıkar. Bu atışmalar, şairlerin iyi bir eğitim aldıktan sonra ortaya çıkan bir durumdur. Şair Kuluşak Kemelulı'nın, dönemin birçok Kazak şairiyle atışmaya girdiği bilinir. Akın Kuluşak, aynı dönem şairlerinden olan Maylıkoja ile gerek yüz yüze gerekse mektuplaşarak atışır. Şiirde de anlaşılacağı üzere, bu dörtlüğün ilk iki dizesini Kuluşak, son iki dizesini de Maylıkoja söyler. Burada en önemli unsurlardan biri sanatlarını icra ederlerken bir taraftan toplumsal konulara eğilmeleri toplumu eğitici görevlerini yerine getirmeleri ile beraber eğlendirme görevini de yerine getirmeleridir. Bu yönü ile dönemin tarihçileri, tiyatrocuları, gezginleri, edebiyatçılarının yerine görevleri kendilerinde toplayan bir grup olarak da görülebilirler.

SONUÇ

Akın ve jıravlar her yönü ile Kazak kültürünü besleyen ve bugüne ulaşmasını sağlayan önemli unsurlardır. Şiirlerindeki zengin içerik ve dillerindeki maharet yaşadıkları coğrafyada insanların bu türe ilgi duymasını sağlamıştır. Bu vesile ile bir meslek haline gelen gelenek temsilcileri geçimlerini de sanatlarından kazanmışlardır. Öyle ki, Kazak toplumunun ak sakalları olarak da öne çıkan bu temsilciler aynı zamanda dönemin ayaklı kütüphaneleri görevini de görmüşlerdir. Şiirlerinde şekil ve üslup açısından kendilerine has bir tarz meydana getirdikleri gibi dile getirdikleri konular ile de topluma bir taraftan yön verirlerken diğer taraftan toplumu geçmişten ders almaları ve gelecek tehlikelere karşı uyanık olmaları konusunda da uyararak görevlerini yerine getirmişlerdir. Özellikle söz konusu vatan, coğrafya ve tarih olunca kendi şahsi ve nefsi bütün arzularını bir kenara koyarak toplumsal konulara eğilmişlerdir. Refah dönemlerinde ise katıldıkları şölen ve benzeri davetlerde hünelerini göstermek ve gelen izleyiciyi eğitmek ve eğlendirmek amacı ile atışmalara katılmışlardır.

KAYNAKÇA

- Aça, M. (2002). Kazak Türklerinin Destanları ve Destancılık Geleneği, Kömen Yayınları: Konya.
- Adilhankızı D. (2015) Kazak Türklerinin Tarihi ve Kazakistan. Journal of Institute of Economic Development and Social Researches. Cilt 1. Sayı 1. S.24-30
- Akpınar, Y. (2013). Çağdaş Türk Edebiyatları 2, Anadolu Üniversitesi, Baskı 1.
- Akyüz, Ç. (2011). Düünden Bugüne Türk Dünyası Destan Anlatıcıları, International Periodical For The Language, Literature and History of Turkish or Turkic, Sayı: 6/4. S.15-26
- Arı, B. (2015). Aşık Şiirinde Toplumsal Eleştiri, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 12, Sayı: 32. S. 262-284
- Arıkan, M. (2014). Başlangıçtan 20. Yüzyıla Kazak Jırav ve Akınları, Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları
- Auezov M. (1933). XIX ve XX Yüzyilin Başlarında Kazak Edebiyatı Ders Kitabı. Almatı.
- Bacaklı, Y. (2017). Abay Kunanbayev'in "Nasihatler" Adlı Eserinde Toplumsal Eleştiri Aracı Olarak İroni, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 2. S. 1137-1149
- Bazarbayev, M. (1973). "Şiirin Kralı Kelimedir". Kazak Şiirindeki Gelenek ve Yenilikler Hakkında, Uyanış Yayınları – Almatı.
- Çetin, İ. (2003). Kazakistan Jırşılık Geleneği ve Bir Örnek: Ruslan Ahmetov, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 13. S.401-410
- Cicioğlu, M. N. (2016) Kazak Yazılı Edebiyatının Teşekkülü Sürecinde Osmanlı Matbuatının Tesiri. Journal Of World of Turks, Sayı: 8. S.110-121
- Çınar, A. A. (2015). Kazakistan ve Türkiye Âşıklık Geleneğinin Karşılaştırılması, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla.
- Dilçin, C. (2019). Örneklerle Türk Şiir Bilgisi. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ekici, M. (2004). Türk Dünyasında Köroğlu, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Ergobek K. (2003). Aslanlar ve Akımlar: Edebi Eleştiri, Eleştiri Dünyası. Kazıgurt, Almatı.
- Ergun, M. (2002). Kopuz Sarını Kazak Âşık Tarzı Şiir Geleneği Akın ve Cıravlar. T.C. Kültür Bakanlığı, G. Ü. İletişim Fakültesi Basımevi, Ankara.
- Hizmetli, S. (2011). Kazak Ulusu ve Kazak Tarihi Üzerine: Düünü ve Bugünü, İSTEM, Sayı 17. S. 23-43
- İbrahim, D. (2013). Kazak Hikâyeciliğine Genel Bir Bakış, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Erzurum, Sayı: 50. S. 162-180
- Jarmuhamedov M. (1976). Aitys gelişim yolları. Sanat Yayınları, Almatı, 454 s.

- Jumabayev Magjan. (2012). Ateşli Bir Şarkı (Şiir koleksiyonu). Olzhas Kütüphanesi Yayınevi, Almatı.
- Junayeva, N. (2019). Kazak Toplumunda Kadının Statüsü ve Kazak Edebiyatında Sorunsal Kadın Olan Roman ve Hikâyeler Üzerine Bir İnceleme, Ankara Üniversitesi.
- Kapağan, E. (2015). Kazak Şiirinde Tematik Değişimler (Mağcan Cumabaev Şiirleri Örneğinde), Türklük Bilimi Araştırmaları, Sayı: 37, s.189-218.
- Kapağan, E. (2015). Jambıl Jabaev'in Hayatı ve Şiirleri Örneğinde "Kazakistan'da Milli Mücadele", Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 19, Sayı 2, S. 115-132.
- Kapağan, E. (2017). Kırgız Akını Arstanbek'te Milli Birlik ve Bağımsızlık Fikri, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Cilt 6, Sayı 2, S. 750-759.
- Kaplankıran, D. (2016). Kazak Türkçesinde Edebiyatla İlgili Terimler, İdil Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 26. S. 56-64.
- Karakaş, Ş. (1996). 20. Yüzyıl Türk Dünyası Edebiyatı Üzerine Bir Deneme, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, Sayı 2.
- Kaya, D. (2000), "Türk Halk Şiirinde Mısra Başlı Kafiyeler", Âşık Edebiyatı Araştırmaları, Kitabevi Yayınları, İstanbul, s. 183-204.
- Kenzhebaev, B. (1961). Yirminci Yüzyilin Başlarındaki Kazak Edebiyatı Üzerine, Sanat Yayınları, Almatı.
- Kundakçı, M. (2019) Kırgız Şiirinde "Akan su" Akımı ile Yapılan Tabiat Güzellemesinin Çağrışımları Üzerine. Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi. Sayı: 42. S. 188-203.
- Ospanova, G. (2016). Kazak Türkçesinde Ölüm ile İlgili Tabu Sözcükler ve Örtmece Kullanımı, Milli Folklor Dergisi, Sayı: 109. S. 151-165.
- Özdemir, A. (1992). Kazak Edebî Dilinin Kurucusu Kazakların Klasik Şairi Abay(İbrahim) Kunanbayulı (1845-1904), Kazak Edebiyatı Yayınları, K. Alpisbay. Almatı.
- Özdemir, C. (2018). Kazak Türklerinin ve Kazak Dilinin Tarihi Gelişimi. Atlas International Refereed Journal On Social Sciences, Cilt 4. S. 1124-1138.
- Sağlam, S. (2019). Jambıl'ın "Akın Boldım" Adlı Şiiri Üzerine Bir İnceleme, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, Ankara: Sayı: 48. S. 182-212.
- Şahin, H. A. (2010). Kazak ve Kırgız Destan Geleneklerinin Etkileşimi Bağlamında Çora Batır Destanı'nın S. Çoybekov Anlatması Üzerine Bir İnceleme, Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, Sayı: 8. S. 108-122.
- Sahipova, F. B. (2005). Kazak Aydın Şekerim Kuday Berdiulı: Hayatı ve Eserleri (1858-1931). Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 1. S. 149-161.
- Saraç, Y. (2013). Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları. Anadolu Üniversitesi, Eskişehir: Baskı 3.
- Tazhibayev, A. (1976). Yıllar. Fikirler, Sanat Yayınları, Almatı.

- Tural, S. (199). Kazak Türklüğünü Aydınlatanlara Nisanbayev'in Bakışı, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara. Sayı: 9.
- Uygun, C. V. (1997). Kazaklarım Büyük Dâhisi Abay, PAİT Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı: 2. S. 81-97.

ÖZGEÇMİŞ

Parassat RAKYMBERLI, 21.09.1995 tarihinde Kazakistan'ın Akınola bölgesinde doğdu. Lise eğitimini Kazakistan Nur Sultan Lisesi'nde tamamladı. Üniversite eğitimini 2017 yılında Avrasya Beşeri Bilimler Enstitüsü, Kazak Dili ve Edebiyatı alanında tamamladı. Lisansüstü eğitimine ise 2018 yılında Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı alanında başladı. İleri seviyede Kazakça, Türkçe, Rusça ve orta derecede İngilizce bilmektedir. Lisans ve lisansüstü eğitimi boyunca pek çok sempozyum ve konferansa katılmıştır.